

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра екологічного права і контролю

Магістерська кваліфікаційна робота

на тему: „Збереження довкілля – головне завдання міжнародного
суспільства»

Виконала студентка 2 курсу групи МЕК-
65

спеціальності 8.04010604
«Екологічний контроль та аудит»

Жосонар Анастасія Вікторіна

Керівник роботи д.геогр.н., професор
Лосєва Інєса Дмитрівна

Рецензент д.геогр.н., професор
Польовий А.М.

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми магістерської роботи полягає у необхідності усвідомлення, що сучасний екологічний стан біосфери потребує негайного лікування міжнародним суспільством. Метою роботи є висвітлення глобальних екологічних проблем, які є наслідком як антропогенної діяльності, так і надзвичайних ситуації техногенного й природного походжень. Об'єктом дослідження є глобальні екологічні проблеми, предметом - міжнародне право навколишнього середовища.

Методом дослідження є системний аналіз діючих міжнародних нормативно-правових актів щодо досягнення екологічно-безпечного стану довкілля Землі. Результати систематизації міжнародних екологічних актів можуть бути використанні у навчальному процесі при підготовки фахівців-екологів.

Магістерська робота складається з 4 розділів і переліку літературних джерел 3121 найменувань. Загальний обсяг роботи 103 сторінок.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобальні екологічні проблеми, збереження довкілля, міжнародне право навколишнього середовища, Україна.

SUMMARY

The timeliness of the master's thesis is the necessary to awareness that the current ecological state of the biosphere requires immediate treatment on the part of the international society. The thesis purpose is to pay attention to the global ecological problems, which are the result of both anthropogenic activities and emergencies of technogenic and natural origin.

The research target are the global ecological problems, the research subject is the international environmental law.

The research method is the systematic analysis of existing international regulatory legal acts for achieving ecologically safe state of the Earth environment. The resultsoftheinternationalecologicalactssystematization may be used in the education processfor preparation of the environmental specialists.

Master's thesis consist of 4 chapters and bibliography with literature sources listed by 121 names. The total volume of 103 pages.

KEY WORDS: global ecological problems, environmental conservation, international environmental law, Ukraine.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	9
ВСТУП.....	10
1 СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ.....	12
1.1 Значні природні надзвичайні ситуації.....	18
1.2 Значні техногенні надзвичайні ситуації.....	24
2 СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	28
2.1 Об'єкти і суб'єкти міжнародного права навколишнього середовища.....	30
2.2 Особливості міжнародного права навколишнього середовища.....	34
2.3 Основні етапи становлення і розвитку міжнародного права навколишнього середовища	37
3 ДЖЕРЕЛА І ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	40
3.1 Джерела міжнародного права навколишнього середовища	40
3.2 Загальні принципи міжнародного права навколишнього середовища	42
3.3 Спеціальні принципи міжнародного права навколишнього середовища	47
4 ДІЇ УКРАЇНИ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	50
4.1 Боротьба зі зміною клімату.....	54
4.2 Охорона повітряного басейну.....	58
4.3 Охорона вод Світового океану.....	61
4.4 Охорона біорізноманіття.....	65

4.5 Всесвітня культурна і природна спадщина.....	68
4.6 Охорона навколишнього природного середовища Антарктики.....	70
4.7 Охорона навколишнього природного середовища під час збройних конфліктів.....	73
4.8 Запобігання і ліквідація надзвичайних ситуацій.....	79
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	87

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- АЕС – атомна електростанція;
ТЕС – теплова електростанція;
СО – чадний газ;
МПНС – Міжнародне право навколишнього середовища;
КОСПАР – Комітет з використання космічного простору в мирних цілях;
ЕКОСОР – Економічна і Соціальна рада;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй;
ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я;
ІМО – Міжнародна морська організація;
ФАО – Продовольча і сільськогосподарська організація ООН;
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури;
ЮНЕП – Програма ООН з навколишнього середовища 1972р;
МОП – Міжнародна організація праці;
ВМО – Всесвітня метеорологічна організація;
ІКАО – Міжнародна організація цивільної авіації;
МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії;
ЛОС – летючі органічні сполуки;
ОБСЄ – Організація з питань безпеки та співробітництва в Європі;
Конвенція CITES – Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення;
ДАЕІ – Державне агентство екологічних інвестицій;
МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій;
НЕС – надзвичайна екологічна ситуація;
ІУВР – інтегроване управління водними ресурсами.

ВСТУП

До найактуальніших проблем сьогодення, що торкаються кожного жителя планети й від яких залежить майбутнє людства, слід віднести екологічні проблеми. З розвитком цивілізації та науково-технічного прогресу, бурхливим зростанням кількості населення на Землі, обсягів виробництва та його відходів, проблеми стосунків між суспільством та природою дедалі загострюються. Від їх своєчасного розв'язання залежить існування земної цивілізації, а забезпечити його можна лише спільними зусиллями всіх країн, міжнародних організацій.

Складність та трагізм сучасного історичного періоду полягає в тому, що біосфера вже не може саморегулюватися за рахунок природних механізмів, тоді як ноосфера, яка управлятиметься загальнолюдським розумом, ще на початку існування.

Глобальний розвиток людської цивілізації породив численні загрози життєво важливим інтересам людини, суспільства і держави. Значне місце серед цих загроз посідають небезпеки техногенного і природного характеру. Ось чому забезпечення національної безпеки є невід'ємною функцією кожної держави як суспільного утворення, покликаного гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності її громадян.

Багато ресурсів планети є, по суті, надбанням людей всього світу. Ось чому розв'язання екологічних проблем у сучасний період не може бути забезпечене тільки національними заходами. Адже те, що відбувається в одній державі, впливає на екологічну ситуацію в інших. Крім того, значна частина природних ресурсів та інших об'єктів навколишнього середовища знаходиться поза межами дії національної юрисдикції (Світовий океан, Антарктика, космічний простір). Вони інтенсивно використовуються і

зазнають значного антропогенного впливу. Екологічна ситуація залишається вкрай складною, щороку зростає навантаження на навколишнє середовище.

Забруднення і виснаження природних ресурсів й надалі загрожують здоров'ю суспільства, екологічній безпеці та економічній стабільності держав світу. Для вирішення глобальних екологічних проблем, зокрема, кліматичних змін, раціоналізації природокористування, впровадження екологічно чистого виробництва необхідне міжнародне порозуміння і співробітництво. Для цього й була створена така нормативно-правова база як міжнародне право навколишнього середовища (МПНС) - це система міжнародно-правових принципів та норм, які регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права з приводу охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Метою магістерської роботи є аналіз сучасних екологічних проблем, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру шляхів їх попередження, розгляд основних міжнародно-правових актів в сфері охорони навколишнього середовища та аналіз їх дієвості в Україні.

1 СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Перед людством постійно виникають багаточисельні проблеми, що потребують невідкладного вирішення. Одні з них мають локальний характер, інші торкаються значних регіонів світу і планетарного масштабу.

Розвиток сучасної цивілізації на порозі ХХІ століття відбувався під знаком посилення всесвітнього характеру багатьох важливих процесів і явищ. Зростання ролі світової політики і міжнародних відносин, взаємопов'язаність і масштабність світових процесів економічного, політичного, соціального і культурного життя, включення в міжнародне життя і спілкування все більших мас населення Землі – все це свідчить про наявність об'єктивних передумов для появи в сучасному світі таких проблем, що мають глобальний характер, тобто торкаються життєвих інтересів усього людства. У свою чергу, виникнення і загострення такого роду проблем сприяє посиленню інтернаціоналізації багатьох суспільних процесів. Таким чином, можна відзначити, що в суспільній свідомості все більш чітко фіксується система якісно нових, тісно взаємозалежних проблем, що одержали найменування глобальних [1].

В роботі [1] відзначені ознаки, властиві глобальним проблемам людства, які відрізняють їх від інших проблем навіть планетарного характеру:

- глобальні масштаби прояву, що виходять за рамки однієї держави або групи країн;
- гострота прояву;
- комплексний характер;
- усі проблеми тісно переплетені;
- загальнолюдська сутність, що робить їх зрозумілими й актуальними для всіх країн і народів;

- спроможність визначати в тих або інших аспектах хід подальшої історії людства;
- можливості їх вирішення лише зусиллями усього світового співтовариства.

Сучасна екологічна ситуація характеризується, майже повсюдно, різким погіршенням якості навколишнього середовища. Забруднена атмосфера, гідросфера, знищені мільйони гектарів родючих ґрунтів, отрутохімікатами і радіоактивними відходами забруднена планета, величезних розмірів досягло обезліснення і опустелювання, руйнується біосфера.

Екологічні проблеми в тій або іншій мірі завжди супроводжували становлення і розвиток цивілізації. Необмежене використання природних ресурсів і вільне викидання відходів у навколишнє середовище призвело до того, що в багатьох країнах практично не залишилося непорушених природних екосистем, спроможних повною мірою виконувати свої функції збереження стану навколишнього середовища.

Узагальному вигляді забруднення – це наявність у навколишньому середовищі шкідливих речовин, що порушують функціонування екологічних систем або їхніх окремих елементів і знижують якість середовища з погляду проживання людини і виведення нею господарської діяльності. Екологічна дія забруднюючих агентів може виявлятися по-різному. Вона може зачіпати або окремі організми, або популяції, біоценози, екосистеми і навіть біосферу в цілому. Розрізняють природне й антропогенне забруднення. Природне забруднення виникає в результаті природних причин – виверження вулканів, землетрусів, катастрофічних повеней і пожеж. Антропогенне забруднення – результат діяльності людини. До основних антропогенних джерел забруднення атмосфери належать: підприємства паливно-енергетичного комплексу, транспорт, різноманітні машинобудівні підприємства. Крім газоподібних забруднюючих речовин, в атмосферу надходить велика кількість твердих часток. Велику небезпеку таїть забруднення природного середовища

важкими металами. Свинець, хром, ртуть, мідь, нікель, цинк, ванадій стали практично постійними компонентами повітря промислових центрів. Особливо гостро стоїть проблема забруднення довкілля свинцем. Викид в атмосферу промислових газів, що включають такі з'єднання, як окис вуглецю (CO), окиси азоту, сірки, аміаку та інших забруднювачів, призводить до пригноблення життєдіяльності рослин і тварин, порушення обмінних процесів, до отруєння і загибелі живих організмів [1].

Екологічною проблемою є і загибель водних екосистем. Величезна кількість отруйних речовин, що накопичуються навколо міст, промислових центрів, виносяться поверхневими та ґрунтовими водами в річку, а звідти в моря й океани. До них додаються забруднювачі, що переносяться вітром, нафтопродукти від аварій танкерів та від роботи нафтопромислів.

У результаті інтенсивного використання людством водних ресурсів відбуваються значні кількісні і якісні зміни в гідросфері. Кількісні зміни полягають у тому, що в певних районах змінюються кількість води, придатної для життєзабезпечення, водний баланс, режим річок тощо. Якісні зміни зумовлені тим, що більшість річок і озер є не лише джерелом водопостачання, а й тими басейнами, куди скидають промислові, сільськогосподарські й господарсько-побутові стоки.

Хімічне забруднення води відбувається внаслідок надходження у водойми з стічними водами різних шкідливих домішок неорганічної (кислоти, мінеральної солі, луги тощо) й органічної природи (нафта й нафтопродукти, миючі засоби, пестициди тощо). Більшість з них є токсичними для мешканців водойм. Це – сполуки миш'яку, свинцю, ртуті, міді, кадмію, хрому тощо. Згубно впливають на стан водойм стічні води, що містять розчинені органічні речовини або суспензії органічного походження. Більшість цих речовин сприяє зниженню кисню у воді. Осідаючи на дно водойм, органічні суспензії замулюють його й затримують або повністю припиняють життєдіяльність донних організмів, які беруть участь у самоочищенні.

Фізичне забруднення води пов'язане із зміною її фізичних властивостей. Суспензії (пісок, намул, глинисті частки) потрапляють у водойми головним чином за рахунок поверхневого змиву дощовими водами з с/г полів. Багато суспензій потрапляє у водотоки з діючих підприємств гірничодобувної промисловості та ін. Тверді частки різко знижують прозорість води, пригнічують процеси фотосинтезу водних рослин, забивають жабра риб та ін. Особливу небезпеку для всього живого становлять радіоактивні домішки, що потрапляють у водойми завдяки викидам АЕС.

Теплове забруднення водойм спричинене спуском у водойми теплих вод від різних енергетичних установок. У річках, які знаходяться поряд ТЕС і АЕС, порушуються умови нересту риб, гине зоопланктон, риби уражуються хворобами й паразитами.

Біологічне забруднення водного середовища полягає у надходженні до водойм із стічними водами різних видів мікроорганізмів, рослин і тварин (віруси, бактерії, грибки, черви), яких раніше тут не було. Багато з них є хвороботворними для людей, тварин і рослин. Забруднювачі: комунально-побутові стоки, підприємства шкірообробної промисловості, м'ясокомбінати, цукрові заводи [2].

Одним із наслідків посилення виробничої діяльності людини є інтенсивне забруднення ґрунтового покриву. У ролі основних забруднювачів ґрунтів виступають метали і інші з'єднання, радіоактивні елементи, а також добрива і отрутохімікати, застосовувані в сільському господарстві. До найбільш небезпечних забруднювачів ґрунтів відносять ртуть і її з'єднання. Ртуть надходить у навколишнє середовище з отрутохімікатами, з відходами промислових підприємств, що містять металеву ртуть і різноманітні її з'єднання. Радіоактивні елементи можуть потрапляти в ґрунт і накопичуватися в ньому у результаті випадання опадів від атомних вибухів або при віддаленні рідких і твердих відходів промислових підприємств, АЕС або науково-дослідних заснувань, пов'язаних із вивченням і використанням

атомної енергії. Радіоактивні речовини з ґрунтів потрапляють у рослини, потім в організми тварин і людини, накопичуються в них[1].

Окиси сірки й азоту, що потрапляють в атмосферу внаслідок роботи ТЕС і автомобільних двигунів, сполучаючись з атмосферною вологою, утворюють дрібні капельки сірчаної та азотної кислот, які переносяться вітрами у вигляді кислотного туману й випадають на Землю у вигляді кислотних дощів. Ці дощі мають шкідливу дію на фактори навколишнього середовища[2]:

- врожайність багатьох с/г культур знижується на 3-8% внаслідок ушкодження листя кислотами;
- кислотні опади спричиняють вимивання з ґрунтів кальцію, калію та магнію, що веде до деградації флори і фауни;
- деградує і гине ліси;
- отруєється вода озер і ставків, у яких гине риба і численні види комах;
- зникнення комах у водоймах призводить до вимирання птахів і тварин, які ними живляться;
- зникнення лісів у гірських районах зумовлює збільшення кількості гірських зсувів і селей;
- різко прискорюється руйнування пам'ятників архітектури, житлових будинків;
- вдихання людьми повітря, забрудненого кислотним туманом, спричинює захворювання дихальних шляхів, подразнення очей тощо.

Одним з найважливіших компонентів рослинного світу є ліси – енергетична база біосфери, які відіграють дуже важливу роль у житті на планеті. Це – легені планети.

Під натиском людини ліси відступають на всіх континентах, практично у всіх країнах. Вони вирубуються скоріше, ніж виростають. Але ж саме ліс активно очищає атмосферу Землі від забруднення. Зелені рослини вбирають вуглекислий газ, використовуючи його в якості будівельного матеріалу для своїх клітин. Слід зазначити, що останнім часом ліс через перенавантаження

відпочиваючими, їх дикунське ставлення до природи, винищення рідкісних лікарських рослин, ягід, грибів, вирубування дерев, спричинені людьми пожежі втрачає свої оздоровчі та рекреаційні властивості. Він не витримує напливів людей у густонаселених регіонах, страждає і гине від промислових забруднень, а також внаслідок діяльності нафтовиків, будівельників, гірників.

В цілому на Землі площа, зайнята тропічними лісами, за наше століття скоротилась з 16 до 7%. В окремих регіонах цей процес відбувається ще швидше. Досить тривожна ситуація склалася в Африці. Тут, приблизно за 50 років, вирубано 60% всіх лісів [3].

На місці зрубаних лісів розвиваються процеси ерозії, змиву ґрунту. Лісові масиви заміщуються саванами. Масштаби вирубок такі, що на місці величезних ділянок лісу виникають справжні пустирі.

Одним із наслідків вирубки лісів є зміна гідрологічних і кліматичних умов. Висушення території, спустошувальні засухи спостерігаються, наприклад, на півдні Бразилії. Не краще становище лісів й на Північно-Американському, Європейському та Азіатському континентах. Якщо тут їх цілеспрямовано не випалюють та не вирубують (це було зроблено століттям раніше), то залишки лісових масивів гинуть від кислотних дощів (30% - у Австрії, 50% – У Німеччині, Польщі) та випадкових пожеж, спричинених людиною [3].

Величезну тривогу в світі викликає значне забруднення атмосфери шкідливими газами, що призводить до збільшення площ озонових „дір” та активації розвитку парникового ефекту. Перше явище спричинило зниження захисної дії озонового шару від сонячного ультрафіолетового випромінювання, а парниковий ефект приводить до потепління клімату, танення льодовиків, підвищення рівня Світового океану, навіть деградації екосистем окремих районів суші.

Вирішення проблеми покращення екологічного стану біосфери потребує нового підходу до тваринного світу. Великої шкоди тваринам

завдають не лише антропогенні забруднення та пожежі, але й бурхлива активність браконьєрів (за останні роки ціна на слонові бивні зросла в десять разів, на рог носорога – 21 раз), які вбивають від 65 до 75 тисяч слонів (Танзанія, Кенія, Замбія, Заїр, Конго, Судан) [3].

Є великі регіони Світового океану, де останнім часом через деградацію середовища й хижацький вилов риби майже повністю зникли 25 видів найбільш цінних промислових риб, де щорічно винищують до 250 тис. особин дельфінів, сотні тисяч акул, а кити давно знаходяться під загрозою вимирання [2].

Природа потребує розумного, раціонального використання ресурсів. На сьогодні вже в усіх країнах усвідомлена необхідність охорони біосфери в інтересах подальшого існування людства.

1.1 Значні природні надзвичайні ситуації

В історії Землі екологічні кризи неодноразово були наслідком виникнення різних природних ситуацій, раптових істотних змін умов існування, різких змін фізичних, хімічних чи біологічних факторів, як окремих, так і разом узятих, що спричиняло погіршення стану або загибель окремих живих істот, популяцій і навіть цілих екосистем.

Раніше переважали природні катастрофи. За нашого часу кількість таких катастроф практично не змінилась, однак внаслідок людської діяльності зросла їхня потужність, що дедалі істотніше позначається на стані екосистем, окремих ландшафтів, регіонів, континентів і біосфери в цілому.

Природні катастрофи спричиняються екзогенними й ендогенними факторами, тобто зовнішніми навколомними або космічними та внутрішніми силами Землі, зумовленими процесами в її надрах. Зовнішні та внутрішні сили тісно пов'язані між собою, розвиток одних часто стимулює появу інших.

До зовнішніх сил природи, здатних призвести до катастрофічних наслідків для екосистем, належать: зміни магнітного, електричного, гравітаційного полів і радіаційного поясу, спричинені явищами, що відбуваються в космічному просторі (спалахи наднових зірок, проходження поблизу Землі великих космічних тіл); падіння на Землю великих метеоритів; урагани; повені; цунамі; сильні посухи; страшні зливи; зсуви; осипи; селі; обвали. Внутрішніми силами Землі викликаються надзвичайні екологічні ситуації: виверження вулканів; землетруси; переміщення велетенських мас гірських порід через утворення в земній корі великих розломів тощо [4].

За критеріями ООН до великих природних катастроф відносять природні стихійні лиха, негативні наслідки яких неможливо усунути можливостями регіону. Під час цих лих необхідна міжрегіональна або інтернаціональна допомога; гинуть тисячі людей; сотні тисяч постраждалих; істотні загальні втрати і значні застраховані збитки [4].

Сейсмічні катастрофи найчастіше спостерігаються в областях, розташованих уздовж кордонів тектонічних плит. Велика частина землетрусів, а точніше, близько 65% з них припадають на Тихоокеанський пояс, до якого входять Японія, Перу, Каліфорнія, Нікарагуа, Філіппіни тощо. Тут дрібні землетрусу стали майже повсякденністю. Але першість за кількістю людських жертв міцно утримує другої за протяжністю сейсмічний пояс, що включає в себе Малайський архіпелаг, Гімалаї, Середземномор'ї. Тут дуже висока щільність населення, тому три чверті загиблих в результаті землетрусів проживали саме в цьому районі. Однак заради справедливості варто сказати, що підземна стихія може розбушуватися навіть у найнесподіваніших місцях, тобто в тектонічно неактивних областях, наприклад у Бельгії, Швейцарії і так далі. Найбільш відомими, сумно знаменитими є наступні катастрофічні землетруси: Лісабонський (1755), Каліфорнійський (1906), Мессинський (1908), Ашхабадський (1948), Гімалайський (1950), Гобі-Алтайський (1957), Чилійський (1960), Перуанський (1970), Мексиканський (1985), Вірменський (1988) [4].

Сейсмічні катастрофи викликають колосальні руйнування і призводять до масової загибелі людей, але це відбувається не тільки внаслідок самих землетрусів, але і є результатом величезних розломів і гігантських цунамі, обвалів і зсувів, грязьових селів і сніжних лавин. Згідно з історичними документами, у величезних тріщинах, що утворюються при землетрусах, можуть безслідно зникнути не тільки люди і тварини, а й цілі поселення. Великі області можуть виявитися затопленими, в результаті різкого опускання прибережних ділянок, їх можуть покрити товщі води, адже повені завжди мають найтрагічніші наслідки. І це ще неповний перелік наслідків землетрусів.

У рамках екологічних проблем нерідко провокованих сильними землетрусами, тобто вторинних, наслідків слід зазначити (на тлі пошкодження і загибелі ландшафтних і культурних пам'яток та порушення середовища існування) такі, як виникнення епідемій та епізоотій, зростання захворювань і порушення відтворення населення, скорочення харчової бази (загибель запасів, втрата худоби, виведення з ладу або погіршення якості сільськогосподарських угідь), несприятливі зміни ландшафтних умов (наприклад, оголення гірських схилів, завалювання долин, гідрологічні та гідрогеологічні зміни), погіршення якості атмосферного повітря з-за хмар піднятою пилю і появи аерозольних частинок в результаті що виникають під час землетрусу пожеж, зниження якості води, а також якості і ємності рекреаційно-оздоровчих ресурсів [5].

Природно-техногенні наслідки землетрусів позначаються на природному середовищі охопленого землетрусом району внаслідок порушення (руйнування) штучно створених споруд (об'єктів). Сюди можна віднести, в першу чергу, такі [6]:

1. Пожежі на об'єктах антропогенного середовища, що ведуть до екологічних наслідків.
2. Прорив водоймищ з утворенням водяного валу нижче гребель.

3. Розриви нафто-, газо-і водопроводів, розлиття нафтопродуктів, витік газу і води.

4. Викиди шкідливих хімічних та радіоактивних речовин у навколишнє середовище, внаслідок пошкодження виробничих об'єктів, комунікацій, сховищ.

5. Порушення надійності і безпечного функціонування військово-промислових та військово-оборонних систем, спровоковані вибухи боєприпасів.

Виверження вулканів – це одне з найгірших і значних явищ природи. Виверження вулканів породжують стихійні лиха для всього живого, руйнують цілі міста, перетворюють рельєф і річкову мережу, впливають на ґрунтово-рослинний покрив і змінюють ландшафт у цілому, а отже, і ресурс геологічного простору. Види дії, які вони надають, підрозділяють на п'ять груп: механічні, термічні, хімічні, електромагнітні й психологічні [6].

Виверженням вулкану без сумніву порушує екологічний баланс. Часточки вулканічного попелу можуть вкрай негативно впливати на здоров'я у людей з легеневиими захворюваннями. При вулканічній діяльності частинки золи і пилу можуть підніматись на висоту до 20 км і навіть вище, а тривалість існування пилу в стратосфері складає 1-3 роки. Атмосферні пили та аерозолі, що накопичуються над містами та промисловими зонами мають лише регіональне значення. Вони утворюють накопичення над первинними джерелами, але при інтенсивному рухові повітряних мас ці забруднення можуть розноситись на значні відстань.

Під час виверження вулкани викидають у атмосферу газу, склад яких значно змінюється від одного вулкана до іншого. Зазвичай основним вулканічним газом є водяна пара. Іншими типовими складовими є вуглекислий газ та двоокис сірки. Інші важливі домішки – сірководень, хлорид водню та фторид водню. У меншій кількості вулкани викидають чадний газ, галокарбони, органічні сполуки й хлориди металів.

Вулканізм є частиною геохімічного циклу вуглецю. Виверження вулканів є джерелом значного підвищення концентрації сульфатних аерозолів в атмосфері, тому здатні змінити енергетичний баланс Землі та клімат [6].

14 квітня 2010 році назву вулкана Ейяфьядлайокюдль довелося запам'ятовувати всім. Цей вулкан в Ісландії викинув в атмосферу стільки попелу, що спровокував транспортний колапс світового масштабу.

Великий дестабілізуючий вплив повенів на екологічну обстановку.

Наслідки повеней [7]:

- затоплення шаром води значної площі землі;
- ушкодження та руйнування будівель та споруд;
- ушкодження автомобільних шляхів та залізниць;
- руйнування обладнання та комунікацій, меліоративних систем;
- загибель свійських тварин та знищення врожаю сільськогосподарських культур;
- вимивання родючого шару ґрунту;
- псування та знищення сировини, палива, продуктів харчування, добрив тощо;
- загроза інфекційних захворювань (епідемії);
- погіршення якості питної води;
- загибель людей.

Повені відрізняються від інших стихійних лих тим, що деякою мірою прогнозуються.

Зсуви – це скозкі зміщення мас гірських порід униз по схилу, які виникають через порушення рівноваги та ослаблення міцності гірських порід внаслідок вивітрювання, вимивання опадами та підземними водами, систематичними поштовхами, нерозважливою господарською діяльністю людини тощо.

Селі – це паводки з великою концентрацією ґрунту, мінеральних часток, каміння, уламків гірських порід (від 10–15 до 75 % об'єму потоку).

Виникають вони в басейнах невеликих гірських річок внаслідок злив, інтенсивного танення снігів, проривів завальних озер, обвалів, зсувів, землетрусів.

До метеорологічних стихійних лих відносяться: бурі, урагани, смерчі, тайфуни, засухи, значне підвищення чи зниження температури.

Великий негативний екологічний вплив з катастрофічними наслідками надають шквальні бурі і смерчі (торнадо) – атмосферні вихори, що виникають в теплу пору року на потужних атмосферних фронтах, що мають швидкість до 100 м/с. Шквали – це горизонтальні вихори з ураганною швидкістю вітру (до 60-80 м/с). Вони часто супроводжуються потужними зливами та грозами тривалістю від декількох хвилин до півгодини. Шквали охоплюють території шириною до 50 км і проходять відстань у 200-250 км [7].

Найруйнівнішими тропічними циклонами вважаються ураган Мітч (Гондурас, 1998р.), ураган Катріна (США, 2005р.), ураган Густав (Гаїті, 2008р.), а також сильний циклон Наргіс (М'янма, 2008р.).

Ураган Катріна – найбільш руйнівний ураган в історії США, загальні збитки на 2005 рік становили 81,2млрд дол. США, що перевищило збитки від урагану Ендрю у 1992 році та навіть збитки, завдані землетрусом в Індонезії у 2004 році. Територія, що постраждала від стихійного лиха, становить близько 200 тис.кв.км (близько третини території України). Офіційно підтверджено смерть 1185 осіб. Без даху над головою залишилися понад 1млн осіб.

Лісові пожежі на Австралійському й Американському континентах відбуваються регулярно. Зазвичай вогонь швидко поширюється на великі території через високу температуру повітря та сильний вітер.

Деградація земель та опустелювання вже давно набули глобального виміру та є одними з найбільших викликів для сталого розвитку людства, спричиняючи серйозні проблеми як екологічного, так і соціально-

економічного характеру, включаючи голод та вимушену міграцію населення [7].

1.2 Значні техногенні надзвичайні ситуації

Аварії і катастрофи виникають раптово, мають локальний характер, у той же час екологічні наслідки їх можуть розповсюджуватися на дуже значні відстані. Як свідчить досвід, техногенні екологічні катастрофи можливі навіть в країнах з високими технологічними стандартами, і їх виникнення зумовлене комплексом різних причин: порушенням техніки безпеки, помилками людей або їх бездіяльністю, різними поломками, впливом стихійного лиха тощо. Найбільшу екологічну небезпеку мають катастрофи на радіаційних об'єктах (атомні електростанції, підприємства з переробки ядерного палива, уранові рудники), хімічних підприємствах, нафто- і газопроводах, транспортних системах (морський і залізничний транспорт), греблях водосховищ і т. п.

Найбільша в історії людства катастрофа техногенного характеру, що призвела до трагічних наслідків, сталася 26 квітня 1986 р. на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС в Україні. Аварія призвела до забруднення більше 145 тис. кв. км території України, Білорусі та Російської Федерації, щільність забруднення радіонуклідами ^{137}Cs і ^{90}Sr якої перевищує 37 кБк/кв.м. Внаслідок Чорнобильської катастрофи постраждало біля 5 млн. людей, забруднено радіоактивними нуклідами близько 5 тис. населених пунктів України, Білорусі та Росії. З них в Україні – 2218 селищ та міст із населенням приблизно 2,4 млн. людей. Чорнобильська аварія призвела до безпрецедентного опромінення населення зазначених держав. Крім України, Республіки Білорусь та Російської Федерації вплив Чорнобильської катастрофи відчули на собі Швеція, Норвегія, Польща, Великобританія та інші країни [8].

Шкода, яку заподіяла Чорнобильська катастрофа, величезна і має низку екологічних аспектів[8]:

1. радіоактивне забруднення складових частин екосистеми: літологічної основи, гідро- і атмосфери, ґрунтового і рослинного покривів;
2. вплив на здоров'я живих організмів і, найголовніше, людини;
3. по-третє – вилучення з народногосподарського використання значних територій і природних ресурсів.

Дуже небезпечні і важкі за своїми екологічними наслідками великі аварії і катастрофи нахімічних об'єктах. У цих випадках відбувається зараження отруйними речовинами усього приземного шару атмосфери, водних джерел, ґрунтів. При високих концентраціях отруйних речовин спостерігається масове ураження людей і тварин.

У серпні 2006 року зазнав аварії танкер на Філіппінах. Тоді виявилися забруднені 300 км узбережжя в двох провінціях країни, 500 гектарів мангрових лісів і 60 га плантацій водоростей. Постраждав і морської резерват Таклонг, на території якого мешкали 29 видів коралів і 144 види риб. У результаті розливу мазуту постраждали близько 3 тисяч філіппінських сімей. Танкер Solar 1 компанії Sunshine Maritime Development Corporation, був найнятий для перевезення 1800 т мазуту філіппінської державної компанії Petron. Місцеві рибалки, які раніше за день могли виловити до 40-50 кг риби, зараз насилу ловлять до 10 кг. Для цього їм доводиться йти далеко від місць поширення забруднень. Але навіть цю рибу неможливо продати. Провінція, яка щойно вийшла з списку 20 найбільш бідніших регіонів Філіппін, схоже, на довгі роки знову повертається у злидні [9].

Аварія на нафтовій платформі Deepwater Horizon, що сталася 20 квітня 2010 року в 80 кілометрах від узбережжя штату Луїзіана в Мексиканській затоці на нафтовій платформі Deepwater Horizon на родовищі Макондо. Розлив нафти в результаті аварії став найбільшим в історії США і перетворив аварію в одну з найбільших техногенних катастроф по негативному впливу на екологічну обстановку. У момент вибуху на платформі Deepwater Horizon

загинуло 11 осіб та постраждало 17 осіб з 126 чоловік, що знаходилися на платформі. В кінці червня 2010 року з'явилися повідомлення про загибель ще 2 чоловік при ліквідації наслідків катастрофи. Через пошкодження труб свердловини на глибині 1500 метрів в Мексиканську затоку за 152 дні вилилося близько 5 мільйонів барелів нафти, нафтова пляма досягла площі 75 тисяч квадратних кілометрів [9].

Трагедія полягає в тому, що вибух та витік нафти завдав непоправної шкоди рослинному та тваринному світові, збитків зазнала рибна промисловість, прибережний бізнес та туризм.

За даними екологів, від наслідків катастрофи загинули понад 8 тис птахів, сотні морських черепах та близько 100 дельфінів. Також є побоювання, що нафтова пляма могла досягнути атлантичного океану та вплинути на Гольфстрім.

11 листопада 2007 р. внаслідок сильного шторму в Керченській протоці, що з'єднує Азовське та Чорне моря й розділяє Україну та Російську Федерацію, при швидкості вітру до 35 м/с та хвилюванні до 5 м, затонули, були викинуті на мілину або пошкоджені 13 суден. Інцидент призвів до людських жертв, майнових втрат та екологічних збитків. Серед затонулих суден був російський теплохід Волгонепфть-139, з якого початково вилилось у море близько 1300 т мазуту. Як свідчить вивчення попередніх інцидентів з розливом нафтопродуктів, імовірно, що нафтопродукти, які витекли з затонулого судна Волгонепфть-139, на гострому початковому етапі справили значний вплив на берегову та прибережну фауну, флору червоногих, ракоподібних, водорості та морську траву[10].

Глобальний характер екологічної безпеки включає корінний перегляд всіх міжнародних зв'язків і відносин, реалізацію глобально-гуманістичного мислення. Необхідно домагатись встановлення міжнародного екологічного порядку, який би передбачав:

- введення обов'язкових для всіх країн середніх меж гранично-допустимих концентрацій хімічних речовин і міжнародний контроль за їх дотриманням;
- міжнародну екологічну експертизу всіх нових крупних проектів природокористування;
- форми відповідальності країни за знищення екосистем, які відбуваються навіть в межах власних територій;
- забезпечення адекватною концепцією державами, які експлуатують свої невідновлювані природні ресурси в інтересах світового ринку;
- створення міжнародного механізму стимулювання, поширення і впровадження чистих технологій.

Велику роль в вирішенні глобальних екологічних проблем сучасності відіграє міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища.

2 СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Міжнародне право навколишнього середовища (далі – МПНС) – відносно нова і водночас динамічна галузь сучасного міжнародного права. Її активний розвиток зумовлюється гостротою глобальних екологічних проблем людства, які є результатом впливу таких негативних чинників, як:

1) нераціональне використання відновлюваних і невідновлюваних природних ресурсів, що призводить до виснаження або знищення окремих компонентів природи і деградації екосистем;

2) забруднення навколишнього середовища, тобто внесення речовин та енергії в обсягах, які ним не асимілюються;

3) воєнні конфлікти різних масштабів.

У результаті дії вищезазначених факторів людство зіткнулося з такими глобальними екологічними проблемами: втрата біорізноманіття, зникнення сотень видів представників фауни і флори, масове забруднення атмосфери і водного середовища, спустелення, ерозія ґрунтів, зменшення запасів питної води, кислотні дощі, озонові діри, глобальне потепління, радіоактивне зараження навколишнього середовища, надмірне нагромадження відходів, голод, численні інфекційні, респіраторні, онкологічні, імунні хвороби, руйнування історичних пам'яток тощо.

Ефективно подолати ці проблеми можливо лише за умови плідної співпраці між державами, міжнародними організаціями, а також індивідами. Серед передумов активізації міжнародного співробітництва у розв'язанні глобальних екологічних проблем можна виділити такі чинники: природно-екологічні, які стимулюють природоохоронне співробітництво з огляду на те, що зміни в становищі одного природного ресурсу неминуче впливають на

інші об'єкти навколишнього середовища; соціально-економічні, зумовлені тим, що народи/держави зацікавлені у справедливому обміні економічними засобами життя, що в основному ґрунтуються на використанні природних ресурсів; політичні, які стосуються створення політичного клімату довіри і співпраці з метою забезпечення міжнародного миру і безпеки. Відомий дослідник МПНС Ф. Сендс головним чинником, який вплинув на формування цієї галузі міжнародного права, називає те, що «...взаємозалежність компонентів екосистем невизнає національних кордонів»[11]. Р. Хан і К. Річардс виділяють такі неправові фактори сприяння розвитку МПНС: науковий консенсус щодо причин і гостроти конкретної проблеми, підвищена зацікавленість громадськості, узгодженість позицій держав щодо розподілу тягара розв'язання екологічної проблеми, короткострокові політичні вигоди тощо [11].

Екологічні проблеми кидають виклики традиційному міжнародному правопорядку. По-перше, вступають у суперечність принцип невід'ємного державного суверенітету над природними ресурсами (виключне право держави визначати засади природоохоронної політики) і принцип взаємозалежності компонентів навколишнього середовища, яке не визнає державних кордонів і державного суверенітету. По-друге, відбуваються зміни в системі суб'єктів міжнародного права: як і в міжнародному праві з прав людини, індивід, а також окремі неурядові організації набувають все більшого значення у сфері прийняття екологічно значимих рішень, контролю над їх виконанням та доступу до судових органів для захисту порушених екологічних прав, що дає деяким авторам змогу включати їх до кола суб'єктів МПНС (Ф. Сендс, Е. Лоука, О. Кісс і Д. Шелтон). По-третє, активно розвивається комплекс норм інституту міжнародно-правової відповідальності за правомірну діяльність, що значною мірою сприяє підвищенню ефективності заходів боротьби із забрудненням навколишнього середовища. По-четверте, у цій сфері міжнародних відносин набувають особливої гостроти проблеми фрагментації міжнародного права (проявляється в

існуванні розрізнених, часто не пов'язаних між собою і таких, що суперечать один одному, режимів охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів) та ефективної реалізації міжнародного права. Остання досягла апогею у сфері МПНС у зв'язку з небажанням держав бути зв'язаними жорсткими юридичними зобов'язаннями, а також недостатністю дієвих засобів імплементації відповідних міжнародно-правових норм [11].

2.1 Об'єкти і суб'єкти міжнародного права навколишнього середовища

Міжнародні екологічні правовідносини характеризуються традиційними елементами структури – суб'єктами, об'єктами, взаємними правами і обов'язками учасників.

У самому загальному представленні об'єктом міжнародно-правової охорони є вся природа планети Земля і навколоземний космічний простір у межах, у яких людина впливає на матеріальний світ. Але оскільки природне середовище має ряд внутрішніх структурних підрозділів, розрізняються її елементи та об'єкти, що охороняються.

Перелік об'єктів навколишнього середовища, щодо яких здійснюється міжнародно-правова охорона, є досить широким. В цілому ж можна виділити такі їх групи [12]:

- об'єкти природного (живого) середовища – флора і фауна;
- об'єкти неживого середовища – морські і прісноводні басейни (гідросфера), повітряний басейн (атмосфера), ґрунт (літосфера), та космічний простір;
- об'єкти штучного середовища, утворені внаслідок діяльності людини.

До об'єктів міжнародного права навколишнього середовища належать [12]:

а) навколишнє середовище як цілісна природно-антропогенна система, з якою зв'язані саме життя на Землі, умови життя і добробут людей у будь-якій країні світу;

б) природні ресурси та об'єкти як складові навколишнього середовища. Останні у свою чергу поділяють на: природні ресурси та об'єкти, що перебувають поза межами дії національної юрисдикції (Атмосферне повітря, Світовий океан, Антарктида, навкоземний космічний простір тощо); природні ресурси та об'єкти, що поділяються двома або більше державами (прикордонні ріки і озера, популяції мігруючих видів тварин, риб, птахів тощо);

в) природні ресурси та об'єкти, що перебувають під національною юрисдикцією, використання яких зачіпає інтереси інших держав або світового співтовариства в цілому.

Об'єктами міжнародних екологічних правовідносин можуть бути матеріальні процеси і явища, що впливають із самого факту існування людей і їхньої життєдіяльності та уособлюють взаємодію суспільства і природи.

Суб'єктами міжнародного права навколишнього середовища виступають безпосередньо держави, міжурядові і неурядові організації, а у передбачених цим правом випадках – також юридичні й фізичні особи, пов'язані з міжнародною екологічною діяльністю.

Міжнародні організації займають важливе місце в міжнародному співробітництві з питань охорони природи. По своїй юридичній природі їх можна поділити на урядові і неурядові організації, а по компетенції – на організації загальної компетенції та спеціальної компетенції. Міжнародні організації загальної компетенції займаються питаннями навколишнього середовища поряд із профілюючою діяльністю й у її межах. До них відноситься ООН, її спеціалізовані установи, наприклад МАГАТЕ .

Організація Об'єднаних Націй в даний час є центром зосередження всіх форм природоохоронного співробітництва держав. ООН має в своєму розпорядженні цілою системою органів, які зайняті розвитком міжнародної природоохоронної діяльності держав. При Генеральній Асамблеї є Науковий комітет з дії атомної радіації, Комітет з використання космічного простору в мирних цілях (КОСПАР) та ін.

Іншим органом ООН, в роботі якого значне місце займає координація співробітництва держав у галузі охорони природи, є Економічна і Соціальна рада (ЕКОСОР). Він робить дослідження і складає доповіді з міжнародних питань охорони навколишнього середовища і дає рекомендації з будь-яким аспектам цієї проблеми Генеральній Асамблеї, членам ООН і зацікавленим спеціалізованим установам. При ЕКОСОР є Комітет з природних ресурсів.

Природоохоронними проблемами займаються також регіональні економічні комісії, ряд спеціалізованих установ ООН:

ВООЗ–Всесвітня організація охорони здоров'я;

ІМО–Міжнародна морська організація;

ФАО–Продовольча і сільськогосподарська організація ООН;

ЮНЕСКО–Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури;

ЮНЕП –Програма ООН з навколишнього середовища 1972р;

МОП – Міжнародна організація праці;

ВМО – Всесвітня метеорологічна організація;

ІКАО –Міжнародна організація цивільної авіації;

МАГАТЕ–Міжнародне агентство з атомної енергії.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) розробила міжнародну програму «Людина і біосфера» та координує її виконання. У її рамках були розроблені Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р., Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як місцепроживання водоплавних птахів, 1971 р. та ін

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) займається вивченням проблеми забруднення атмосферного повітря, розробляє єдині показники забруднення повітря, проводить аналіз законодавства окремих країн з цього питання.

Міжнародна морська організація (ІМО) займається питаннями охорони морського середовища, розробляє конвенції з охорони морського середовища і скликає міжнародні конференції з охорони Світового океану.

Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розробляє технічні проекти охорони земель, лісів, вод, тваринного і рослинного світу і пропонує їх державам-членам для керівництва, а також розробляє проекти конвенцій з охорони вказаних об'єктів.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) з 1958 р. здійснює програму «Ядерна безпека та захист навколишнього середовища», мета її - забезпечення безпеки використання ядерної енергії та захист людини і навколишнього середовища від ядерної радіації, радіоактивних та інших викидів з ядерних установок [12].

Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розробляє технічні проекти охорони земель, лісів, вод, тваринного і рослинного світу і пропонує їх державам-членам для керівництва, а також розробляє проекти конвенцій з охорони вказаних об'єктів.

Найважливішими напрямками природоохоронної діяльності ЮНЕП є) охорона окремих природних об'єктів (захист морського середовища, охорона ґрунтів і прісних вод); б) боротьба з різними видами шкідливого впливу (боротьба з опустелюванням, забрудненням); в) раціональне використання природних ресурсів; г) створення світової довідкової служби зі спостереження за станом навколишнього середовища (моніторинг); д) вивчення економічних особливостей розвитку населених пунктів; е) розробка міжнародно-правової основи природоохоронної діяльності [12].

ЮНЕП виконує наступні функціональні програми [12]: 1) інформація з навколишнього середовища, оцінка її стану і раннє сповіщення; 2) розробка

екологічної політики та природоохоронне законодавство; 3) проведення природоохоронної політики; 4) технологія, промисловість та економіка; 5) регіональне співробітництво і присутність у регіонах; 6) співробітництво з механізмами конвенцій; 7) фонд глобальної навколишнього середовища.

Діяльність ЮНЕП фінансується з бюджету ООН, Фонду навколишнього середовища та ряду цільових фондів.

2.2 Особливості міжнародного права навколишнього середовища

Міжнародне право навколишнього середовища – одна з найновіших галузей міжнародного права. Його поява була обумовлена науково-технічною революцією та її шкідливою побічною дією на довкілля.

Нині можна виокремити три основні напрями міжнародно-правового регулювання в цій сфері міжнародних відносин [13]:

- 1) обмеження шкідливої антропогенної дії на навколишнє середовище;
- 2) забезпечення сталого розвитку людства шляхом установа раціонального режиму природокористування;
- 3) міжнародна екологічна співпраця.

Міжнародне право навколишнього середовища – сукупність міжнародних принципів і норм, якими регулюються суспільні відносини між його суб'єктами щодо охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки в інтересах теперішнього і майбутніх поколінь.

З цього визначення випливає, що предметом міжнародного права навколишнього середовища є екологічні відносини, що складаються між відповідними суб'єктами у сфері їх взаємодії з навколишнім середовищем та його елементами.

Міжнародні екологічні правовідносини – врегульовані правом відносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права щодо взаємодії

людини, народів, міжнародного співтовариства із навколишнього природного середовища [13].

Серед особливостей МПНС як галузі міжнародного права виділяють такі [13]:

1) основою МПНС є закони природи, які вивчаються іншими науками, –біологією, фізикою, хімією, екологією;

2) галузь МПНС є комплексною, оскільки містить норми з інших міжнародно-правових галузей, таких, як міжнародне морське, повітряне, космічне, економічне право, міжнародне право прав людини, гуманітарне право та ін.;

3) галузь є відносно новою (екологічні проблеми з'явилися на порядку денному міжнародного переговорного процесу в 80-х роках ХХ ст.) і динамічною (різні джерела вказують на значну і дедалі зростаючу кількість міжнародних багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища);

4) характерною рисою МПНС є так званий рамковий підхід до прийняття міжнародних багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища. Це означає, що спочатку приймається рамкова конвенція, яка містить загальні зобов'язання сторін у сфері охорони навколишнього середовища, а згодом –додаткові протоколи, які конкретизують ці зобов'язання.

Такий підхід має кілька переваг: по-перше, він допомагає державам швидше досягти консенсусу із суперечливих і складних питань шляхом закріплення у конвенції лише загальних напрямів співпраці, миттєво відреагувати на будь-яку екологічну проблему; по-друге, залежно від розвитку наукового знання і технологічного прогресу в конкретній сфері людської діяльності дає можливість вносити зміни до протоколів або додатків до них, що містять або види небезпечної діяльності, або види небезпечних речовин, або види фауни і флори, що знаходяться під загрозою знищення, при цьому не зачіпаючи положень самої конвенції і таким чином забезпечуючи відносну гнучкість у правовому регулюванні. Однак рамковий

підхід не позбавлений певних недоліків: держава може висловити свою згоду на обов'язковість рамкової конвенції, яка не покладає на неї будь-яких серйозних юридичних зобов'язань, і водночас відмовитися робити те ж саме щодо протоколів, які такі зобов'язання передбачають, у такий спосіб нівелюючи досягнутий на міжнародному рівні результат. Так сталося із США, які підписали Конвенцію про біорізноманіття та Рамкову конвенцію з питань зміни клімату, однак відмовилися підписувати Картахенський протокол і Кіотський протокол відповідно. Крім названих міжнародних угод з охорони навколишнього середовища, рамковою є Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р., Базельська конвенція щодо контролю за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р., Віденська конвенція про охорону озонного шару 1985 р. та ін.

5) Характерною, однак «негативною» рисою сучасного МПНС є його низька ефективність і незадовільний стан реалізації міжнародно-правових зобов'язань. Саме у сфері міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у галузі охорони та раціонального використання природних ресурсів спостерігається фрагментація. Однією з проблем ефективності МПНС є те, що значна кількість міжнародних угод з охорони навколишнього середовища так і не вступають в силу, і часто через те, що для цього необхідно вираження згоди на обов'язковість договору певної кількості держав, відповідальних за конкретну небезпечну діяльність (наприклад, процедура вступу в силу Монреальського протоколу щодо речовин, які руйнують озонний шар, 1987 р. та Кіотського протоколу). Другою негативною рисою сучасних міжнародних угод у сфері охорони довкілля є те, що вони передбачають для держав широку й інколи необмежену можливість робити застереження, вилучаючи таким чином дію певних, часто ключових положень для себе. Нариклад, Конвенція з регулювання китобійного промислу 1946 р., Конвенція про міжнародну

торгівлю видами дикої фаун та флори, що знаходяться під загрозою зникнення, 1973 р.

2.3 Основні етапи становлення та розвитку міжнародного права охорони навколишнього середовища

Можна виділити три основні етапи становлення та розвитку МПНС.

Перший етап 1839-1948 р.–пов'язаний з першими спробами "цивілізованих" держав вирішити регіональні та локальні проблеми екології.

У 1875 р. Австро-Угорщина й Італія прийняли спільну декларацію про охорону птахів, а в 1897 р. Росія, Японія і США у 1879р. уклали угоду про охорону морських котиків у Тихому океані. Перші міжнародні угоди з охорони навколишнього середовища були спрямовані передусім на охорону видів фауни, що вважалися цінними з погляду споживання і торгівлі.

У 1913 р. вчені з 18 країн (Австралії, Аргентини, Великобританії, Норвегії, Росії, США, Франції і ряду інших країн) провели у Берні (Швейцарія) першу міжнародну конференцію з питань охорони природи. Вона мала інформативний характер. На ній була висловлена стурбованість станом природи у світі й сформульовані пропозиції про необхідність співробітництва держав у цій галузі та розвиток пропаганди природоохоронних ідей. Аленіякого конкретного документа на конференції прийнято не було.

Початок Першої світової війни і наступні події у світовій політиці надовго відклали рішення даної проблеми.

До загальної дискусії звелась і робота першого Міжнародного конгресу з охорони природи, який відбувся у Парижі в 1923 році. Попри це, сама постановка питання на конференції у Берні й на конгресі у Парижі не залишилася безрезультатною.

У 1928 р. у Брюсселі (Бельгія) було відкрито Міжнародне бюро захисту природи. Його функції були обмеженими та зводилися до збирання

інформації про природоохоронне законодавство і складання переліку всіх національних парків і заповідників. Але діяльність цього Бюро не залишила помітного сліду. Практично не здійснювала природоохоронної діяльності і ЛігаНацій. Певною мірою це було пов'язано з тим, що в цей час проблема охорони природи на урядовому рівні ще не сприймалась як глобальна для людства і нею опікувалися здебільшого вчені та фахівці [14].

Другий етап 1948-1972 р. – пов'язаний з початком діяльності ООН.

У 1948 р. за активної підтримки ЮНЕСКО на базі Брюссельського бюро було утворено фактично першу міжнародну неурядову природоохоронну організацію – Міжнародний союз захисту природи (нині – Міжнародний союз збереження природи та природних ресурсів). Цей союз став організатором багатьох міжнародних акцій з охорони «живої» природи й ініціатором прийняття ряду міжнародних документів у цій сфері.

На початку 1960-х років до екологічних проблем безпосередньо долучилася ООН. Резонансною подією стало прийняття XVII сесією Генеральної Асамблеї ООН 18 грудня 1962 р. резолюції «Економічний розвиток і охорона природи». Вона акцентувала увагу світової громадськості на проблемі відносин суспільства і природи, яка у той час почала різко загострюватися. Держави – члени ООН вказали на безпосередній зв'язок природи і економіки, підтвердили, що діяльність з охорони природи, тобто збереження, відновлення, збагачення і раціонального використання природних ресурсів, відіграє надзвичайно важливу роль в економічному розвитку країн, і висловилися за розвиток міжнародного природоохоронного співробітництва.

Третій етап 1972-по теперішній час – знаменує проведення глобальних міжнародних конференцій по питанням охорони навколишнього природного середовища.

У червні 1972 р. у Стокгольмі відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища. Вона прийняла Декларацію принципів, План дій та деякі інші документи. Пропозиції конференції були схвалені Генеральною

Асамблеєю ООН і стали початком сучасного етапу міжнародного екологічного співробітництва. Ця конференція знаменувала перехід від концепції охорони природи до концепції охорони навколишнього середовища. Охорона цього середовища була визначена як комплексне, глобальне завдання для всіх країн і світового співтовариства в цілому. Вона започаткувала утворення спеціального координаційного й організаційного органу – Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).

Міжнародні проблеми, пов'язані з охороною і поліпшенням навколишнього середовища, як проголошує 24-й принцип Декларації Стокгольмської конференції, слід розв'язувати в дусі співробітництва всіх країн, великих і малих, на основі рівноправності.

У 1981 р. під егідою ЮНЕП у Монтевідео (Уругвай) була проведена спеціальна нарада урядових експертів з розвитку права навколишнього середовища. Вона прийняла відповідну програму дій на перспективу. Нею, зокрема, було передбачено удосконалення міжнародно-правового регулювання відносин, що стосуються транскордонного забруднення водних джерел і атмосферного повітря, руйнування озонового шару землі, компенсації шкоди, завданої екологічними правопорушеннями [14].

У 1992 році у Ріо-де-Жанейро відбулася Всесвітня конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, на якій було прийнято Программу дій на XXI століття. Її підписали представники більш ніж 170 країн світу. В ході конференції у Ріо-де-Жанейро був зроблений висновок про необхідність глобального партнерства держав для досягнення стабільного соціального, економічного та екологічного розвитку суспільства. Зміст цієї концепції полягає у заклику до переходу суспільства на шлях стійкого розвитку, тобто спільну еволюцію природи й людини [15].

У сучасний період міжнародне право навколишнього середовища складається з масиву різноманітних за своїм характером міжнародно-правових документів. За даними М. Бринчука, зокрема, нині діє понад 2 тис. багатосторонніх і 3 тис. двосторонніх міжнародно-правових актів

екологічного характеру. Очевидно, що до цих актів віднесені і ті, які лише частково стосуються екологічних питань [16].

3 ДЖЕРЕЛА І ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1 Джерела міжнародного права навколишнього середовища

До джерел міжнародного права навколишнього середовища належать міжнародні договори та міжнародні звичаї з охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів. Одночасно слід зазначити, що важливу роль тут відіграють резолюції міжнародних організацій та конференцій.

Незважаючи на те, що МПНС є досить молодою галуззю міжнародного публічного права, воно має розвинуту систему джерел. Серед міжнародних договорів, які регламентують міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля, чільне місце посідають загальнополітичні договори, окремі розділи чи статті яких присвячені екологічним питанням. До таких договорів, зокрема, відносяться:

- Статут ООН[17];
- Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва у Європі 1975 р. [18];
- Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою 1963 р. [19];
- Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. [20];
- Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 р.[21].

Крім загальнополітичних, існує значна кількість міжнародних договорів, спеціально спрямованих на охорону навколишнього середовища. Згідно з реєстром ЮНЕП існує більше тисячі універсальних та регіональних договорів і близько чотирьох тисяч двосторонніх договорів, які стосуються

охорони довкілля. Залежно від змісту ці договори можна умовно поділити на дві групи [12]:

1) комплексні договори, спрямовані на охорону навколишнього середовища в цілому:

- Базельська конвенція про контроль за транскордонним переміщенням небезпечних відходів та їх використанням 1989 р.[22];
- Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р.[23];
- Конвенція про доступ до екологічної інформації та участі громадськості у прийнятті рішень у сфері навколишнього середовища 1998 р.[24]

2) поресурсні договори, спрямовані на охорону окремих видів природних об'єктів:

- Конвенція ООН з морського права 1982 р.[25];
- Конвенція про забруднення моря скиданням відходів та інших матеріалів 1972 р.[26];
- Конвенція про попередження забруднення моря з суден 1973 р.[27];
- Конвенція про охорону дикої флори і фауни 1979 р.[28];
- Конвенція про міжнародну торгівлю видами флори і фауни, які перебувають під загрозою зникнення 1973 р.[29];
- Конвенція про збереження мігруючих видів тварин 1979 р.[30];
- Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р.[31];
- Віденська конвенція про охорону озонового шару 1992 р.[32];
- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р. та Кіотський протокол до неї 1997 р.[33];
- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р.[34];
- Конвенція про оперативні повідомлення про ядерні аварії 1986 р.[35];

– Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 р. [36].

Рішення міжнародних організацій та конференцій у сфері охорони навколишнього середовища, як правило, мають рекомендаційний характер. У випадках, передбачених установчими документами міжнародних організацій, їх рішення можуть мати і обов'язковий характер. Прикладами таких рішень можуть бути Директива Парламенту та Ради ЄС від 20.12.1994 р. стосовно викидів летючих органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій[37], а також Директива Парламенту та Ради ЄС від 23.03.1994 р., яка стосується заходів, що вживаються для запобігання забрудненню повітря вихлопами автотранспортних засобів [38]. Міжнародно-правовий звичай в якості джерела міжнародного екологічного права фактично не використовується. Зумовлено це, перш за все, незначним віком самого міжнародного екологічного права, а також значною кількістю відповідних міжнародних договорів, які з достатньою повнотою регулюють відносини у сфері міжнародної охорони довкілля і фактично унеможливають виникнення нових звичаєвих норм[12].

3.2 Загальні принципи міжнародного права навколишнього середовища

Загальні принципи МПНС – це принципи на яких базується вся галузь міжнародного права.

До основних принципів міжнародного права відносяться принципи, викладені в Статуті ООН [17], Декларації про принципи ООН 1970 року[39], Заключному листі Хельсинського самміту 1975 року [18] і вироблені міжнародно-правовою практикою.

До загальних принципів міжнародного права, що діють в області охорони навколишнього природного середовища, відносяться [40]:

- 1) Принцип міждержавного співробітництва;

- 2) Принцип сумлінного виконання зобов'язань;
- 3) Принцип суверенної рівності держав;
- 4) Принцип мирного вирішення міжнародних суперечок;
- 5) Принцип невтручання у внутрішні справи держави;
- 6) Принцип поваги прав людини;
- 7) Принцип територіальної цілісності держав;
- 8) Принцип непорушності (недоторканності) державних кордонів;
- 9) Принцип незастосування сили або загрози силою.

На сьогодні принцип міждержавного співробітництва покладає на суб'єктів міжнародного права такі зобов'язання [40]: 1) співробітничати відповідно до цілей та принципів ООН; 2) робити свій внесок у співробітництво на умовах рівності; 3) сприяти взаєморозумінню, довірі, дружнім та добросусідським відносинам в умовах миру, безпеки і справедливості; 4) підвищувати добробут народів; 5) ширше знайомити інші держави з власними досягненнями в економіці, науці, техніці, культурі; робити власні досягнення в цих сферах надбанням інших; 6) скорочувати різницю в економічному розвитку.

Принцип сумлінного виконання зобов'язань є критерієм законності діяльності суб'єктів міжнародного права. Його добросовісна реалізація – основна умова стабільності та ефективності міжнародного правопорядку.

В сучасному міжнародному праві вироблено досить ефективні інституційні механізми дотримання принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, зокрема взаємні консультації, переговори, суди, третейські суди тощо.

Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань стосується всіх зобов'язань – як таких, що випливають з міжнародних договорів і звичаїв, так і таких, що сформульовані в обов'язкових рішеннях міжнародних органів та організацій, міжнародних судів, арбітражів тощо.

На сьогодні принцип суверенної рівності держав надає останнім такі права[40]: 1) право кожної держави на юридичну рівність; 2) право на

територіальну цілісність; 3) право на свободу і політичну незалежність; 4) право вільно вибирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи; 5) право встановлювати свої закони та адміністративні правила; 6) право визначати і здійснювати на власний розсуд свої відносини з іншими державами відповідно до міжнародного права; 7) право змінювати кордони згідно з міжнародним правом мирним шляхом і за домовленістю; 8) право належати або не належати до міжнародних організацій; 9) право бути чи не бути учасником двосторонніх або багатосторонніх міжнародних угод; 10) право бути чи не бути учасником союзних договорів; 11) право на нейтралітет.

Принцип мирного врегулювання спорів покладає на суб'єктів міжнародного права такі зобов'язання [40]: 1) вирішувати всі свої суперечки і розбіжності виключно мирними засобами; 2) врегульовувати спори в найкоротший термін; 3) не зупиняти процесу мирного врегулювання і пошуку взаємоприйнятних рішень; 4) використовувати визнані в міжнародному праві мирні засоби (переговори, розслідування, посередництво, арбітраж, судове розслідування, інші засоби на власний вибір, узгоджені до виникнення спору); 5) утримуватися від ультимативності; 6) утримуватися від будь-яких дій, які можуть поглибити напруженість; 7) враховувати інтереси іншої сторони –учасника спору; 8) виконувати прийняте в узгодженому порядку рішення.

Сучасне розуміння принципу невтручання внутрішні справи держави в загальній формі зафіксовано в п. 7 ст. 2 Статуту ООН [17] і конкретизовано в авторитетних міжнародних документах: Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. [39], Заключному акті ОБСЄ [18], Декларації ООН про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про захист їх незалежності та суверенітету від 21 грудня 1965 р.[41] та ін.

Суть даного принципу полягає в тому, що жодна держава не має права втручатися прямо чи опосередковано з якої б то не було причини у внутрішні справи іншої держави. Важлива перевага цієї формули –це її суворий і

категоричний характер. Забороняється будь-яке –пряме чи опосередковане – втручання. Воно не може бути виправдане жодною причиною. Будь-які дії проти правосуб'єктності держави чи проти її політичних, економічних і культурних основ є протиправним втручанням [40].

У якості самостійного принцип поваги прав людини був сформульований у Заключному акті НБСЄ (ОБСЄ) 1975 року [18]. У аналізованій галузі ухвалений ряд найважливіших актів, до яких відносяться: Загальна декларація прав людини 1948 року [42] і два Пакти про права людини 1966 року, один –про цивільні і політичні права, інший –про економічні, соціальні і культурні права [43]. Був укладений ряд Конвенцій, з конкретних аспектів: про попередження злочину геноциду і покарання за нього, про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, про ліквідацію усіх форм дискримінації у відношенні жінок, про права дитини та ін.

Затвердження в міжнародному праві принципу поваги прав людини вносить зміни в саму концепцію сучасного міжнародного права. Держави беруть на себе зобов'язання додержуватися історично досягнутих стандартів прав людини, оскільки від цього залежать і міждержавні відносини. Міжнародне право враховує важливий аспект взаємозв'язку внутрішнього і міжнародного життя держав [40]. У статті 3 Конституції України закріплено, що «права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Затвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [44].

Принцип територіальної цілісності держав. Коли йдеться про територіальну цілісність і недоторканність держави, то маються на увазі і її природні ресурси, природне середовище (що не може бути, зокрема, об'єктом забруднення з боку інших держав), правовий режим певних територіальних ділянок держави тощо [40].

Принцип непорушності (недоторканності) державних кордонів є логічним продовженням принципу територіальної цілісності держав і складає одну з

найважливіших основ безпеки, насамперед, європейських держав. Фактично цей принцип закріплює непорушність державних кордонів країн Європи за підсумками Другої світової війни. Цей принцип уперше був сформульований у Заключному акті НБСЄ 1975 року [18].

Відповідно до статті 2 Конституції України «територія України в межах існуючих кордонів є цілісною і недоторканною»[44].

Основний зміст принципу непорушності кордонів можна звести до трьох елементів [40]:

- визнання існуючих кордонів у якості юридично встановлених відповідно до міжнародного права;
- відмова від будь-яких територіальних домагань на даний момент або в майбутньому;
- відмова від будь-яких інших зазіхань на ці кордони.

Принцип заборони застосування сили або загрози силою стосується всіх суб'єктів міжнародного права без винятку. Перелік конкретних дій, які забороняються цим принципом, впливає з численних резолюцій та декларацій ООН. Цей перелік не є стабільним, а постійно розширюється як у рамках ООН, так і на регіональній основі для держав регіону. Зважаючи на це з метою зміцнення принципу незастосування сили або загрози силою, сучасне міжнародне право чітко визначає всі випадки можливого правомірного застосування сили [40]. Це, зокрема, за Статутом ООН такі випадки [17]: 1) застосування збройної сили з метою самооборони (ст. 51) і 2) застосування збройної сили за рішенням Ради Безпеки у разі загрози миру, порушення миру або акту агресії (ст. 39 і 42).

З метою запобігання довільному тлумаченню „самооборони” і „застосуванню сили за рішенням Ради Безпеки” обидва випадки чітко визначені в нормативному плані. Так, наприклад, Декларація про посилення ефективності принципу відмови від загрози силою або її застосування в міжнародних відносинах 1987 р. наголошує, що «держави мають невід'ємне

право на індивідуальну чи колективну самооборону, якщо станеться збройний напад, як це передбачено Статутом ООН»[45].

3.3 Спеціальні принципи міжнародного права навколишнього середовища

Спеціальні принципи МПНС – категорія що розвивається. Всеохоплююча класифікація принципів міжнародного права навколишнього середовища у даний час відсутня, однак вони тією чи іншою мірою сформульовані в Декларації принципів з навколишнього середовища 1972 року (Стокгольмська декларація 1972 року) [46], Всесвітній хартії природи 1982 року [47], Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 року [48], та інших джерелах. Таке різноманіття джерел виправдовує наявність значної кількості класифікацій спеціальних принципів міжнародного права навколишнього середовища.

У сучасному розумінні принципи міжнародного права навколишнього природного середовища були викладені в Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 року (27 принципів), яку прийняли учасники Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, що відбулася в Ріо-де-Жанейро.[48].

Принцип міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища є одним із найважливіших спеціальних принципів міжнародного права навколишнього середовища. Характер глобальної екологічної проблеми такий, що її вирішення потребує об'єднання зусиль усіх держав. Він викладений у Стокгольмській декларації 1972 року (Принцип 24), де закріплені такі характеристики міжнародного співробітництва, як рівноправність усіх країн, урахування суверенних інтересів усіх держав [46]. В Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 року, відповідно до принципу 7 держави повинні співробітничать у дусі глобального партнерства з метою збереження, захисту відновлення здорового стану і цілісності екосистеми Землі [48].

Принцип невід'ємного суверенітету держави над природними ресурсами сформульований у Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 року, «держави мають суверенне право на розробку своїх власних ресурсів відповідно до їхньої власної політики в галузі навколишнього середовища і розвитку...»[48]. Принцип постійного суверенітету над природними ресурсами було визнано нормою звичаєвого міжнародного права в рішеннях декількох міжнародних трибуналів [11].

Стаття 13 Конституції України визначає: «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони» є об'єктами права власності Українського народу» [44].

Принцип не заподіяння шкоди навколишньому середовищу за межами національної юрисдикції сформульований у Стокгольмській декларації 1972 року в органічному взаємозв'язку з принципом невід'ємного суверенітету над ресурсами. «Суверенітет держави над природними ресурсами, як і державний суверенітет узагалі, не може розумітися як заперечення чи обмеження суверенітету всіх інших держав, оскільки ні внутрішня, ані міжнародна діяльність держави не повинна завдавати збитків суверенітету інших держав». Відповідно до принципу 21 Стокгольмської декларації, держави «несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність у рамках їхньої юрисдикції та контролю не заподіювала шкоди навколишньому середовищу інших держав або районів за межами дії національної юрисдикції» [46].

Принцип раціонального використання природних ресурсів сформульований у Всесвітній хартії природи 1982 року (принцип 10), відповідно до якого природні ресурси повинні не витрачатися, а використовуватися помірковано: біологічні ресурси використовуються лише в межах їхньої природної здатності до відновлення; продуктивність ґрунтів підтримується чи поліпшується завдяки заходам для збереження їх

довгострокової родючості й процесу розкладання органічних речовин та запобігання ерозії і будь-яким іншим формам саморуйнування; ресурси багаторазового користування, включаючи воду, використовуються повторно чи рециркулюються; непоновлювані ресурси однократного користування експлуатуються в міру, з урахуванням їхніх запасів, раціональних можливостей їх переробки для споживання і сумісності їх експлуатації з функціонуванням природних систем [47].

Принцип перестороги полягає в тому, що в тих випадках, коли є загроза серйозної або незворотної шкоди, відсутність повної наукової впевненості не використовується як привід для відстрочення прийняття ефективних з точки зору витрат заходів з попередження погіршенню стану навколишнього середовища (Принцип 15 Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 року) [48].

Принцип сталого розвитку закріплює пріоритети прав людини на сприятливе навколишнє середовище і сталий розвиток. Турбота про людей посідає центральне місце в зусиллях із забезпечення сталого розвитку. Люди мають право на здорове і плідне життя в гармонії з природою. Право на розвиток повинний бути реалізовано, щоб забезпечити справедливе задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь у сферах розвитку і навколишнього середовища (Принципи 1,3,4 Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 року) [48]. Для досягнення сталого розвитку захист навколишнього середовища повинний складати невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися у відриві від нього.

Відповідно до принципу сталого розвитку, держави зобов'язані зберігати ті екосистеми й екологічні процеси, що життєво необхідні для функціонування біосфери, зберігати біологічну розмаїтість [11].

4 ДІЇ УКРАЇНИ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Україна бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони навколишнього природного середовища на державному і громадському рівнях відповідно до законодавства України та міжнародного права.

Україна здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього природного середовища з іншими державами, а також у рамках природоохоронної діяльності ООН та організацій, що входять до її системи, інших урядових і неурядових міжнародних організацій [49].

Європейська та євроатлантична інтеграції, а також реалізація активної багатосторонньої зовнішньої політики в рамках універсальних та регіональних міжнародних організацій є одними із зовнішньополітичних пріоритетів України.

Європейська інтеграція –ключовий пріоритет, який акумулює комплекс внутрішньо- і зовнішньополітичних зусиль України з метою наближення до ЄС та створення необхідних передумов для вступу до Європейського Союзу в майбутньому.

Євроатлантична інтеграція –участь у створенні євроатлантичного простору стабільності та безпеки, поступова інтеграція до НАТО з метою захисту інтересів України у безпеці. Реалізація цієї мети повинна бути досягнута через використання механізмів співробітництва з НАТО, зокрема, Плану дій та щорічних Цільових планів.

Україна проводить активну багатосторонню політику в рамках універсальних та регіональних міжнародних організацій. Україна також має на меті регіональне лідерство та просування в регіоні європейських цінностей.

На двосторонньому рівні Україна прагне використовувати весь потенціал стратегічного партнерства на основі взаємного інтересу та спільних підходів до розвитку відносин з країнами-партнерами, досягти і підтримувати добрі відносини з країнами-сусідами в атмосфері поваги до їхнього суверенітету та територіальної цілісності [49].

Україна бере активну участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони довкілля, наприклад, шляхом підготовки та проведення в м. Києві у травні 2003 р. 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища "Довкілля для Європи". Цей форум мав особливе значення для розвитку міжнародного співробітництва та розв'язання актуальних екологічних проблем в Україні. До нього наша країна спеціально підготувала "Національну доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства в навколишньому природному середовищі".

Державним бюджетом України передбачаються кошти для Мінприроди України на використання їх за бюджетною програмою "Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища".

Міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля здійснюється на міждержавному рівні на основі міжнародних договорів України, укладених у письмовій формі з іноземною державою або з іншим суб'єктом міжнародного права, що регулюються міжнародним правом незалежно від того, міститься договір в одному чи кількох пов'язаних між собою документах і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). Міжнародні договори України укладаються:

- Президентом України або за його дорученням - від імені України;
- КМ України або за його дорученням - від імені Уряду України;
- Міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами - від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів.

Від імені України укладаються міжнародні договори, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України, про використання території та природних ресурсів держави [49].

Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору. Інколи ці два документи допускають неточності і неузгоджені між собою. Так, ЗУ "Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля" вказує, що ВР України постановляє наведену Конвенцію, підписану від імені України 25 червня 1998 р. у м. Орхус (Данія), ратифікувати [50].

У зв'язку з ратифікацією Оргуської конвенції 28 листопада 2002 року Законом України № 254-IV внесено зміни і доповнення до Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", що передбачали право громадян на [51]:

- участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань,

- вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації,

- участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи,

- оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів

державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом.

Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВР України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Україна підписала спеціальні угоди (меморандуми) про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища між Урядом України та урядами ряду держав: Республіки Білорусь, Республіки Грузія, Сполучених Штатів Америки, Російської Федерації, Федеративної Республіки Німеччина. Діють також угоди, підписані між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік та урядами Японії і Французької Республіки.

В останнє десятиліття підписано низку угод про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів між Мінприроди України та спорідненими міністерствами Болгарії і Монголії. Існують подібні угоди Мінприроди України з іншими закордонними міністерствами – Міністерством нафти і мінеральних ресурсів Сирійської Арабської Республіки, Міністерством навколишнього середовища та водних ресурсів Республіки Болгарія, Міжміністерським комітетом ядерної безпеки Французької Республіки [49].

4.1 Боротьба зі зміною клімату

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату була прийнята 9 травня 1992 року в м. Нью-Йорк (США), а набрала чинність 21 березня 1994 року [33].

29 жовтня 1997 року Україна ратифікувала Рамкову конвенцію (Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 29.10.1996 р. № 435/96-ВР) [52]. Дана конвенція набула чинності для України 11 серпня 1997 року.

Метою Конвенції про зміну клімату є досягнення стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускає небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку настійкій основі (ст.2). Стаття 3 Конвенції закріплює ряд принципів, якими повинні керуватись держави для досягнення цієї мети, зокрема: принцип спільної і диференційованої відповідальності держав, міжгенераційної рівності, принцип попередження, інші [33].

Конвенція передбачає створення національних кадастрів антропогенних викидів із джерел і абсорбції поглиначами парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом, за єдиними методологіями; прийняття національних програм щодо пом'якшення зміни клімату (ст.4.1)[33].

З метою забезпечення організації розроблення та координації впровадження національної стратегії та національного плану дій з виконання зобов'язань України відповідно до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату створено Міжвідомчу комісію із забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України

від 14 квітня 1999 року № 583) [53]. Серед основних завдань Комісії: організація, розроблення національної стратегії та національного плану дій з виконання зобов'язань України відповідно до цієї Конвенції; підготовка національних повідомлень щодо виконання зобов'язань відповідно до цієї Конвенції; підготовка національного кадастру антропогенних викидів із джерел і абсорбції поглиначами усіх парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом щодо речовин, що руйнують озоновий шар.

Окрім того, Комісія здійснювала координацію діяльності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій з питань впровадження національного плану дій з виконання зобов'язань України відповідно до Рамкової конвенції ООН та Кіотського протоколу до неї (п. 4 Положення про Міжвідомчу комісію із забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1999 року № 583) [53].

В Україні з 2007 року функціонує Державне агентство екологічних інвестицій України (далі – ДАЕІ) як спеціальний орган у сфері зміни клімату, діяльність якого спрямована на реалізацію державної політики у сфері регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату та адаптації до його змін і виконання вимог Рамкової конвенції [54].

Протягом кількох років держава робила кроки щодо врегулювання питання зміни клімату в Україні, а також антропогенних викидів парникових газів, розробивши проекти законів: «Про регулювання та управління викидами та абсорбцією поглиначами парникових газів» [55], «Про екологічний ринок України» [56], «Про парникові гази» [57]. Проте, на їх основі досі не прийняті відповідні закони. Отже, наявна нормативна база України не є достатньою та потребує значного вдосконалення, особливо щодо встановлення базових положень державної політики та управління у сфері зміни клімату в законах. Сьогодні питання, що стосуються виконання

вимог Рамкової конвенції, регулюються лише підзаконними нормативно-правовими актами.

Киотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй був підписаний 11 грудня 1997 року в м. Кіото (Японія), а набрав чинності 16 лютого 2005 року [58].

В Україні протокол ратифікован 4 лютого 2004 року, а набрав чинність 16 лютого 2005 року [59]. 18 серпня 2005 року Розпорядженням № 346-р Кабінет Міністрів України затвердив Національний план заходів з реалізації положень Киотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [60].

Серед заходів, спрямованих на його виконання, передбачено створення національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, інфраструктури для реалізації проектів спільного впровадження, розроблення системи нормативно-правових актів з питань регулювання викидів та поглинання парникових газів, національного та регіональних планів заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату, порядку ведення банку даних щодо екологічно безпечних технологій, обмін інформацією з питань використання технологій, створення відповідного банку даних, підготовку і видання національних повідомлень з питань зміни клімату [61].

21 квітня 2006 року Постановою № 554 Кабінет Міністрів України затвердив Порядок функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар [62]. Національна система оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів є системою організаційно-технічних заходів щодо спостереження, збирання, оброблення, передачі і збереження інформації, необхідної для оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів. Вона охоплює всі види діяльності, які призводять (можуть призвести) до антропогенних викидів парникових газів в атмосферне повітря із джерел (підприємства, цехи, агрегати, установки, транспортні засоби тощо), а також

ті, що пов'язані з абсорбцією парникових газів. На підставі даних інвентаризації щороку готується національний кадастр антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, а також національне повідомлення з питань зміни клімату та досліджень, пов'язаних з покращенням якості оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів. Забезпечення функціонування національної системи покладається на Національне агентство з екологічних інвестицій [61].

22 лютого 2008 року Кабінет Міністрів України Постановою № 221 затвердив Порядок розгляду, схвалення та реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій у періодді зобов'язань сторонами Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [63], що передбачає комплекс заходів, спрямованих на скорочення викидів або збільшення абсорбції парникових газів, адаптацію до наслідків зміни клімату згідно з Кіотським протоколом в обсягах, встановлених для України Додатком В до Кіотського протоколу і визначених міжнародними договорами про передачу частин установленної кількості викидів парникових газів [58]. Проекти цільових екологічних (зелених) інвестицій розробляються або самими юридичними чи фізичними особами, що є суб'єктами підприємницької діяльності, або із залученням спеціалізованих проектних організацій. Проекти обов'язково проходять експертизу на предмет екологічної ефективності і така здійснюється незалежними експертними організаціями, які акредитовані при Національному агентстві екологічних інвестицій.

Відповідно до п. 4 ст. 7 Кіотського протоколу та на його виконання прийнято Положення про Національний електронний реєстр антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 травня 2008 року № 504 [64].

Реєстр формується і ведеться з метою забезпечення введення в обіг, обліку, зберігання, передачі, надходження, анулювання та вилучення з обігу вуглецевих одиниць, зокрема, одиниць скорочення викидів, одиниць

сертифікованого скорочення викидів, одиниць (частин) установленної кількості, одиницьпоглинання, їх перенесення на наступний період відповідно до зобов'язаньсторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Реєстр формується і ведеться Національним агентством екологічних інвестицій, що є його адміністратором. Відомості, що містяться в Реєстрі, є власністю держави, а частинаінформації, зміст якої визначається агентством, поширюється через засобимасової комунікації [64].

4.2 Охорона повітряного басейну

Конвенція про транскордоннезабруднення повітряна великі відстані була прийнята 30 листопада 1979 року, м. Женева (Швейцарія), а набула чинність 16 березня 1983 року [31].Україна приєдналась – 5 червня 1980 року, а набрання чинності дана Конвенція в нашій державі 16 березня 1983 року [61]. Вона була прийнята з метою обмеження, скорочення та попередження забруднення повітря, включаючи його транскордонне забруднення на великі відстані (ст.2). Конвенція містить лише загальні принципи співробітництва держав з питань боротьби із забрудненням повітря, особливо в сфері обміну інформацією щодо національної політики, наукових розробок, моніторингу, технологій з питань скорочення та контролю за викидами у атмосферне повітря (ст.3-4). Обмін інформацією включає дані про викиди окремих речовин чи їх потоків та наслідків забруднення [31].

В Україні формується національна політика щодо запобігання забрудненню атмосферного повітря на великі відстані. З цією метою розроблено і прийнято декілька програмних документів, які визначають державну політику у сфері охорони довкілля щодо скорочення викидів певних видів забруднюючих речовин в атмосферне повітря [61]. Так, 1 жовтня 1999 року Постановою № 1825 Кабінет Міністрів України затвердив Програму поетапного припинення використання етилованого бензину в

Україні, серед першочергових завдань якої є здійснення реконструкції установок і введення виробничих потужностей, пов'язаних з виробництвом високооктанового неетилованого бензину та прийняття відповідних нормативно-правових актів щодо забезпечення припинення використання етилованого бензину в Україні [65]. А також наведені Першочергові заходи щодо формування нормативно-правової бази, на виконання яких прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема, Закон України "Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину" від 15 листопада 2001 року № 2786-III [66]. 21 серпня 2000 року Кабінет Міністрів України Постановою № 1291 затвердив Концепцію зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря, що передбачає вирішення декількох основних завдань. А саме [67]:

- прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення зменшення викидів важких металів в атмосферне повітря;
- зменшення обсягів викидів важких металів підприємствами та іншими об'єктами, насамперед за рахунок впровадження малозатратних заходів;
- розроблення нормативів, стандартів, вимог щодо важких металів та продуктів, що їх містять, у викидах в атмосферне повітря з урахуванням міжнародних вимог;
- організація вітчизняного виробництва технологічного та газоочисного устаткування, виходячи із сучасного рівня технологій спалювання палива та очищення димових газів від пилу з метою забезпечення мінімальних викидів важких металів;
- проведення інвентаризації викидів важких металів та створення банків даних щодо викидів таких металів.

15 жовтня 2003 року Розпорядженням № 610-р Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які призводять до підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону, якою визначено напрями, пріоритети та засади реалізації державної політики у сфері

обмеження та скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря [68]. Основними завданнями Концепції є створення державної системи регулювання скорочення викидів забруднюючих речовин; гармонізація природоохоронного законодавства України із законодавством ЄС щодо скорочення викидів забруднюючих речовин; організація вітчизняного виробництва сучасного технологічного та газоочисного устаткування, яке забезпечує мінімальні обсяги викидів забруднюючих речовин [68].

Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 29 листопада 2001 року Постановою № 579 Кабінету Міністрів України затверджено нову редакцію Державної програми науковотехнічного переоснащення системи гідрометеорологічних спостережень та базової мережі спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища, що передбачає моніторинг забруднення атмосферного повітря, у тому числі транскордонного [69].

Основні вимоги щодо охорони атмосферного повітря встановлені Законом України "Про охорону атмосферного повітря" від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII, який передбачає обов'язковість стандартизації і нормування в галузі охорони атмосферного повітря, заходи щодо охорони атмосферного повітря, дотримання вимог під час проектування, будівництва та реконструкції підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря, державний облік і моніторинг у атмосферного повітря [70]. Згідно з ст. 27 цього Закону проектування, будівництво і реконструкція підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря, удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів та устаткування здійснюються з обов'язковим урахуванням накопичення і трансформації забруднення в атмосфері, його транскордонного перенесення, особливостей кліматичних умов [70].

Згідно з Протоколом про обмеження викидівокислів азоту або їх транскордонних потоків до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення, який Україна ратифікувала 3 червня 1989 року, прийнято нормативно-правові акти, що спрямовані на поступове припинення використання етилованого бензину та забезпечення доступності неетилованого [71].

Віденська конвенція про охорону озонного шару була прийнята 22 березня 1985 року, м. Відень (Австрія), з метою захисту здоров'я людини та довкілля від наслідків руйнування озонного шару, а набрала чинності 22 вересня 1988 року [32]. Україна приєдналася до Конвенції 20 травня 1986 року [61].

В нашій державі у значній мірі регулювання охорони озонного шару здійснюється за допомогою підзаконних нормативно-правових актів, основу яких становлять постанови і розпорядження уряду України. Частина законодавства з охорони озонного шару в подальшому була скасована, нове не було ухвалене. Також існує необхідність оновлення чинного законодавства України з огляду на зобов'язання, передбачені міжнародними договорами.

4.3 Охорона вод Світового океану

Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою була прийнята 29 листопада 1969 року, м. Брюссель (Бельгія), а набула чинності 6 травня 1975 року [72]. Україна приєдналась до даної Конвенції 17 грудня 1993 року [63]. Мета Конвенції – захист від серйозних наслідків морських аварій, внаслідок яких виникає небезпека забруднення моря і узбережжя нафтою [72].

В Україні діяльність, пов'язана з використанням суден для перевезення вантажів, а також для інших господарських і наукових цілей, регулюється

Кодексом торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року № 176/95-ВР [73].

У ньому визначені питання управління безпекою мореплавства, що конкретизовані у Положенні про систему управління безпекою судноплавства на морському і річковому транспорті, затвердженому Наказом Міністерства транспорту України від 20 листопада 2003 року № 904 [74].

Положення визначає порядок організації робіт з попередження аварійних подій на морському і річковому транспорті; завдання, функції, органи, суб'єкти і об'єкти системи управління безпекою судноплавства; встановлює форми контролю за виконанням заходів, пов'язаних із безпекою судноплавства [74].

Оперативне реагування на виникнення аварійної події та розслідування обставин і причин її виникнення передбачає отримання інформації про аварійну подію, попередню оцінку та класифікацію аварійної події, організацію та проведення пошукових та аварійно-рятувальних робіт, її розслідування, оцінку стану безпеки на об'єктах управління, де сталася аварійна подія, аналіз, облік та передачу інформації про неї, підготовку і впровадження заходів попередження [61].

Згідно з Міжнародною конвенцією по запобіганню забруднення з суден, до якої Україна приєдналась 21 вересня 1993 року [28], 9 лютого 1996 року Кабінет Міністрів України Постановою №269 затвердив Правила охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення [75].

Ці Правила передбачають охорону внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення як із суден, так і береговими об'єктами. Заборонено скидання із суден у внутрішні морські води та територіальне море України вантажів, які містять забруднюючі речовини у концентраціях, що перевищують нормативи гранично допустимих концентрацій основних забруднюючих речовин, крім вод після охолодження судових механізмів [75].

У разі будь-якого скидання із суден у внутрішні морські води та територіальне море України забруднюючих речовин, а також у разі виникнення загрози такого скидання або втрати, капітан судна зобов'язаний терміново повідомити про це адміністрацію найближчого порту України, вжити заходів до максимального зменшення скидання або втрати та доліквідації забруднення. Відповідно до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення (Бухарестська конвенція), до якої приєдналась Україна у 4 лютого 1994 року [76], ухвалено декілька програмних документів. Однією з перших була Концепція охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 1998 р. № 1057 [77]. Метою цієї Концепції є запобігання збільшенню антропогенного тиску на навколишнє природне середовище Азовського та Чорного морів, сприяння розвитку екологічно безпечних видів діяльності в Азово-Чорноморському регіоні, збереження і відтворення біологічного різноманіття та біологічних ресурсів морів до рівня, який сприятиме збалансованому розвитку приморських регіонів. У Концепції передбачена система заходів, спрямованих на охорону і відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорних морів, зокрема: правових, фінансових, організаційних, науково-методичних, інформаційно-освітніх [77].

21 вересня 2000 року Законом України № 1989-III затверджено Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, який серед основних завдань у питаннях охорони і відтворення водних ресурсів передбачає розроблення та реалізацію заходів щодо збереження прибережних ландшафтів Чорного моря, створення мережі морських об'єктів природно-заповідного фонду. На теперішній час створено два природно-заповідних об'єкта, саме ботанічні заказники «Філофорне полеЗернова» і «Мале філофорне поле». Для забезпечення реалізації Програми передбачається прийняття законодавчих актів спрямованих на запровадження правових норм формування національної екологічної мережі,

зокрема, і про прибережну смугу морів [78]. 22 березня 2001 року Законом України № 2333-III затверджено Загальнодержавну програму охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів [79].

Загалом спостерігається позитивна ситуація із реалізацією Бухарестської конвенції. У першу чергу, слід зазначити, що Україна є стороною усіх чинних міжнародно-правових актів, що сформувались навколо конвенції.

Україна також приєдналася 5 лютого 1976 року до Конвенції про попередження забруднення моря викидами відходів і інших матеріалів. Мета Конвенції – сприяти ефективній боротьбі з усіма джерелами забруднення моря та вжиттю усіх можливих заходів для попередження забруднення моря скидами відходів та інших матеріалів, які можуть скласти небезпеку для здоров'я людини, завдати шкоди живим ресурсам та життю в морі, завдати шкоди зонам відпочинку чи перешкоджати іншим законним видам використання моря [26]. Охорона внутрішніх морських вод та територіального моря є предметом регулювання низки кодексів України. Зокрема, Водний кодекс України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР передбачає, що у внутрішні морські води та територіальне море забороняється скидати з суден і плавучих засобів, платформ та інших морських споруд і повітряних суден хімічні, радіоактивні та інші шкідливі речовини, а також радіоактивні або інші відходи, матеріали, предмети та сміття, які можуть спричинити забруднення моря [80].

Для забезпечення виконання вимог чинного законодавства України щодо охорони навколишнього природного середовища та безпечного мореплавства 27 травня 2005 року Наказом № 257 Міністерство транспорту та зв'язку України затвердило «Правила технічної експлуатації портових гідротехнічних споруд» [81]. 19 лютого 1996 року Кабінет Міністрів України Постановою № 269 затвердив «Правила охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення» [82].

Конвенція з морського права є основоположним міжнародно-правовим

актом міжнародного морського права. Однією з цілей Конвенції з морського права 1982 року є встановлення правового режиму для морів та океанів, який би сприяв справедливому та ефективному використанню морських ресурсів, збереженню живих ресурсів, а також вивченню, захисту і збереженню морського середовища. Україна приєдналася до даної конвенції 3 червня 1999 року [25].

Законодавство України встановлює порядок і умови відшкодування збитків, що заподіяні внаслідок забруднення із суден. Зокрема 3 липня 1995 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 484 "Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України" [83], а Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України Наказом від 26 жовтня 1995 року № 116 затвердило Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України [84].

4.4 Охорона біорізноманіття

Конвенція про охорону біологічного різноманіття була прийнята 5 червня 1992 року, м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Україна приєдналась 29 листопада 1994 року. Мета Конвенції полягає у збереженні біологічного різноманіття, сталому використанні його компонентів і спільному одержанні на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів [23].

12 травня 1997 року була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України "Про Концепцію збереження біологічного різноманіття" [85]. Завданням Концепції є збереження, покращення стану та відновлення природних і порушених екосистем, середовищ існування окремих видів і

компонентів ландшафту. Конвенція про охорону біологічного різноманіття сприяння переходу до збалансованого використання природних ресурсів; підвищення рівня інформованості населення з питань біологічного різноманіття, а також активізація участі громадськості у діяльності щодо його збереження; посилення відповідальності за збереження біологічного різноманіття.

Концепція визначає основні напрями діяльності щодо збереження біологічного різноманіття, а саме: збереження прибережно-морських та морських, річкових і заплавних, озерних та болотних, лучних і степових, лісових та гірських екосистем; оздоровлення агроландшафтів та інших територій інтенсивного ведення господарської діяльності; збереження видів та популяцій; створення національної екологічної мережі [85].

Збереження біологічного різноманіття окремих компонентів довкілля передбачено такими нормативно-правовими актами, як Закон України "Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів" №2333-III від 22 березня 2001 року [79], Закон України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр." №1989-III від 21 вересня 2000 року [78] та ін.

12 вересня 2002 року Україна приєдналася до Картахенського протоколу [86]. Базовим нормативно-правовим актом у сфері біобезпеки є Закон України "Про державну систему біобезпеки при створенні, виробленні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів" №1103-V від 31 травня 2007 року [87].

Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (Конвенція CITES) була принята 3 березня 1973 року, м. Вашингтон, округ Колумбія (США), та набала чинності для України 29 березня 2000 року. Конвенція CITES встановлює правила та обмеження щодо міжнародної торгівлі видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [88]. Постановою Кабінету Міністрів

України від 13 грудня 2000 року № 1822 "Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з її приєднанням до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення" затверджено низку організаційно-інституційних заходів з питань імплементації зазначеної Конвенції. Зокрема, визначено адміністративні органи України з питань виконання вимог Конвенції [89]. 25 липня 2007 року Постановою № 953 Кабінету Міністрів України затверджено Порядок видачі дозволів на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [90]. 19 березня 1999 року Україна приєдналася до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин. Мета Боннської конвенції – збереження мігруючих видів державами ареалу, приділяючи особливу увагу мігруючим видам, статус збереження яких є несприятливим [30]. Це єдина глобальна конвенція, спрямована на збереження та охорону мігруючих видів.

Вимоги, що спрямовані на збереження диких тварин, передбачені у Законі України "Про тваринний світ" від 13 грудня 2001 року № 2894-III, вони також поширюються і на мігруючі види диких тварин. Згідно з цим Законом під час проведення заходів щодо охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу, а також під час здійснення будь-якої діяльності, яка може вплинути на середовище існування диких тварин та стан тваринного світу, повинно забезпечуватися дотримання основних вимог і принципів, зокрема, збереження умов існування видового і популяційного різноманіття тваринного світу в стані природної волі, недопустимість погіршення середовища існування, шляхів міграції та умов розмноження диких тварин [91].

З метою належного й ефективного управління охороною рибних ресурсівв Україні створена система державних органів, серед них Державний

комітетрибного господарства України, Державна інспекція охорони, відтворенняводних живих ресурсів та регулювання рибальства.

4.5 Всесвітня культурна і природна спадщина

Рамсарська конвенція, Конвенція про водно-болотні угіддя була принята 2 лютого 1971 року, м. Рамсар (Іран).Україна приєдналася 29 жовтня 1996 року.Рамсарська конвенція створює правові рамки національних дій і міжнародної співпраці для охорони і раціонального використання водно-болотних угідь і їх ресурсів [92]. З метою збереження унікальних природних комплексів водно-болотних угідь, які згідно з критеріями Рамсарської конвенції мають природоохоронну, рекреаційну, наукову, естетичну цінність та міжнародне значення головним чином як місця оселень водоплавних птахів, Кабінет Міністрів України Постановою від 23 листопада 1995 року № 935 затвердив «Перелік водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення головним чином як місця оселень водоплавних птахів» [93]. З метою забезпечення виконання Рамсарської конвенції Кабінет Міністрів України затвердив нормативно-правового акт від 29 серпня 2002 року № 1287. «Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення». Цей Порядок визначає процедуру надання водно-болотним угіддям статусу міжнародного значення відповідно до критеріїв Рамсарської конвенції [94].Також в Україні було затверджено структуру, зміст та порядок ведення паспорта водно-болотного угіддя міжнародного значення.

Охорона і користування природними ресурсами водно-болотних угідь (їх ділянок) міжнародного значення, що перебувають у межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду, земель водного та лісового фонду, здійснюються відповідно до законодавства (зокрема Закону України "Про природно-заповідний фонд"[95], Закону України "Про тваринний світ" [91], Закону України "Про рослинний світ" [96]).

Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини була принята 16 листопада 1972 року, м. Париж (Франція). Мета цієї Конвенції полягає у сприянні охороні, збереженню та популяризації культурної і природної спадщини. Україна є учасником даної конвенції[97].

Згідно з Конвенцією "культурна спадщина" – це пам'ятки (твори архітектури, монументальної скульптури і живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки); ансамблі (групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки); визначні місця (твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології) (ст.1) [97].

Згідно з Конвенцією "природна спадщина" – це природні пам'ятки, створені фізичними й біологічними утвореннями або групами таких утворень, що мають видатну універсальну цінність з точки зору естетики чи науки; геологічні й фізіографічні утворення й суворо обмежені зони, що є ареалом видів тварин і рослин, які зазнають загрози й мають видатну універсальну цінність з точки зору науки чи збереження; природні визначні місця чи суворо обмежені природні зони, що мають видатну універсальну цінність з точки зору науки, збереження чи природної краси (ст.2) [97].

Отже, базовими законодавчими актами, що спрямовані на виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, є закони України "Про охорону культурної спадщини"[98], "Про природно-заповідний фонд України" [95], "Про охорону археологічної спадщини"[99].

В Україні запроваджена кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці (ст. 298

Кримінального кодексу України [100]) та адміністративна відповідальність за порушення правил охорони і використання пам'яток історії та культури (ст. 92 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [101].

4.6 Охорона навколишнього природного середовища Антарктики

Відповідно до Протоколу з охорони навколишнього середовища до Договору про Антарктику 1991 р. сторони беруть на себе відповідальність за всеосяжну охорону навколишнього середовища Антарктики та залежних від неї і пов'язаних з нею екосистем і визначають Антарктику як природний заповідник, призначений для миру і науки. Стаття 3 встановлює природоохоронні принципи [102]: охорона навколишнього середовища Антарктики та залежних від неї і пов'язаних з нею екосистем та повсякчасна цінність Антарктики, включаючи первісність її природи та її естетичну цінність і значимість як району проведення наукових досліджень, зокрема досліджень, необхідних для розуміння глобального навколишнього середовища, мають бути одним з основних факторів, що беруться до уваги при плануванні та веденні будь-якої діяльності в районі дії Договору про Антарктику. З цією метою [102]: а) діяльність у районі дії Договору про Антарктику має плануватися і здійснюватися таким чином, щоб обмежити негативні впливи на навколишнє середовище Антарктики та залежні від неї та пов'язані з нею екосистеми; б) діяльність у районі дії Договору про Антарктику має плануватися і здійснюватися таким чином, щоб уникати: негативних впливів на характер клімату та погоди; значних негативних впливів на якість повітря і води; значних змін в атмосферному, наземному (включаючи водний), льодовому або морському середовищах; шкідливих змін у розподілі, кількості чи продуктивності видів або популяцій видів фауни і флори; подальшої небезпеки для видів або популяцій таких видів, що вже перебувають під загрозою зникнення; або погіршення чи суттєвого ризику для районів біологічного, наукового, історичного, естетичного

значення або районів, які мають значення завдяки первісності їх природи; в) діяльність у районі дії Договору про Антарктику має плануватися і здійснюватися на підставі інформації, достатньої для проведення попередніх оцінок і винесення обґрунтованих висновків про її можливі впливи на навколишнє середовище Антарктики та залежні від неї і пов'язані з нею екосистеми, а також на значимість Антарктики для проведення наукових досліджень; г) має проводитися постійний і ефективний моніторинг для оцінювання впливу діяльності, що ведеться, включаючи перевірку прогнозованих впливів; д) має проводитися постійний і ефективний моніторинг для полегшення раннього виявлення можливих непередбачених наслідків діяльності, що здійснюється як у районі дії Договору про Антарктику, так і за його межами, для навколишнього середовища Антарктики та залежних від неї і пов'язаних з нею екосистем[102].

Свобода наукових досліджень в Антарктиці і співробітництво з цією метою продовжуватимуться відповідно до положень Договору про Антарктику [103].

Представники Договірних Сторін будуть збиратися згодом через проміжки часу з метою обміну інформацією, взаємних консультацій з питань Антарктики, що становлять спільний інтерес, а також розробки, розгляду та рекомендації своїм урядам заходів, що сприяють здійсненню принципів і цілей цього Договору, включаючи заходи щодо [103]:

- використання Антарктики тільки в мирних цілях;
- сприяння науковим дослідженням в Антарктиці;
- сприяння міжнародному науковому співробітництву Антарктиці;
- сприяння здійсненню прав інспекції;
- питань, що стосуються здійснення юрисдикції в Антарктиці;
- охорони і збереження живих ресурсів у Антарктиці.

Україна приєдналася до Договору про Антарктику 17.09.1992 року [104].

З метою правового регулювання проведення досліджень в Антарктиці Кабінетом Міністрів України було ухвалено низку постанов:

– Постанову "Про затвердження Державної програми досліджень України в Антарктиці", якою затверджено Державну програму досліджень України в Антарктиці [105];

– Постанову "Про проведення наукових досліджень в Антарктиці", якою уточнено забезпечення діяльності української антарктичної станції "Академік Вернадський" [106].

Кабінет Міністрів України Розпорядженням від 13 березня 2001 року № 422-р схвалив Державну програму проведення досліджень в Антарктиці на 2002-2010 роки, розроблену Міністерством освіти і науки України [107]. На Український антарктичний центр (зараз – Національний антарктичний науковий центр) покладено функції органу управління Програмою та надано право вносити за погодженням з Міністерством освіти і науки зміни до Програми в межах затверджених обсягів фінансування на підставі звітів про виконання окремих завдань Програми [107].

Конвенція про збереження живих морських ресурсів Антарктики була прийнята 20 травня 1980 року в м. Канберра (Австралія) [108].

Метою Конвенції є збереження морських живих ресурсів Антарктики. Конвенція застосовується до антарктичних морських живих ресурсів району на південь від 60 град. південної широти і до антарктичних морських живих ресурсів району, що знаходяться між цією широтою й Антарктичною конвергенцією, що є частиною морської екосистеми Антарктики. Для цілей цієї Конвенції термін "збереження" включає раціональне використання. Україна також є учасником цієї конвенції [108].

З метою забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України щодо протидії незаконному, нерегульованому та незареєстрованому промислу рибодіни нототенієвих (іклячів) Кабінет Міністрів України прийняв Постанову від 26 вересня 2002 року № 1420 "Про заходи щодо збереження морських живих ресурсів Антарктики" [109].

2 листопада 2006 року Постановою Кабінету Міністрів України № 1523 утворено Державний комітет рибного господарства України [110], який став центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики.

4.7 Охорона навколишнього природного середовища під час збройних конфліктів

Основні положення міжнародних договорів, прямо або опосередковано спрямованих на захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів [11]:

1) IV Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р. у ст. 23 відзначила:

«Крім обмежень, встановлених особливими угодами, забороняється:

- вживати зброю, снаряди або речовини, здатні спричинити зайві страждання;
- винищувати або захоплювати ворожу власність, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно викликається воєнною необхідністю...».

Стаття 22 забороняє сторонам користуватися необмеженим правом у виборі засобів завдання шкоди супротивнику. Стаття 46 забороняє конфіскацію приватної власності. Стаття 55 говорить про те, що держава, яка зайняла область, повинна визнавати за собою лише право управління і користування стосовно громадських будинків, нерухомості, лісів, сільськогосподарських угідь, що містяться в ній, вона зобов'язана зберігати основну цінність цих видів власності і керувати ними згідно з правилами користування. Стаття 56 надає особливий захист церковним, освітнім установам, а також історичним пам'яткам. Відкритим залишається питання, чи є навколишнє середовище держави частиною її власності[111].

2) Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.), яка встановлює, що будь-яке знищення окупаючою державою рухомого або нерухомого майна, яке є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб або держави, громад, або громадських чи корпоративних організацій, яке не є абсолютно необхідним для воєнних операцій, забороняється. До серйозних порушень міжнародного гуманітарного права відносить незаконне, самовільне і таке, що здійснюється у великих масштабах, руйнування та привласнення майна, не викликане воєнною необхідністю. Знову невирішеним залишається питання, чи належать до категорії власності об'єкти, які являють собою суспільне благо, наприклад, водні ресурси, земля і повітря[112].

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 1977 р. містить норми, безпосередньо спрямовані на охорону навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Так, ст. 35 містить формулювання[113]:

«Забороняється застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті заподіяти або, як очікується, заподіють велику, довгострокову і серйозну шкоду природному середовищу».

Стаття 55 містить трохи інше формулювання [113]:

«1. При веденні воєнних дій проявляється турбота про захист природного середовища від великої, довгострокової і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів і засобів ведення війни, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу і тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення.

2. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалії забороняється».

Інші норми Протоколу спрямовані на охорону навколишнього середовища лише опосередковано, в основному шляхом охорони цивільного населення від наслідків війни. Так, ст. 54 забороняє напад на об'єкти,

необхідні для виживання цивільного населення (у тому числі на сільськогосподарські райони, посіви, худобу, споруди з постачання питної води, іригаційні споруди). При цьому заборона не діє, якщо напад виправдовується нагальною воєнною необхідністю. Стаття 56 передбачає особливий захист установок і споруд, які містять небезпечні сили (гребель, дамб і атомних електростанцій) навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є військовими об'єктами, якщо напад супротивника може викликати вивільнення небезпечних сил і тяжкі втрати серед цивільного населення. Особливий захист припиняється щодо гребель і дамб тільки в тому випадку, якщо вони використовуються будь-яким чином, що відрізняється від їх нормального функціонування, і для регулярної суттєвої та безпосередньої підтримки воєнних операцій; щодо атомних електростанцій – тільки в тому випадку, якщо вони виробляють електроенергію для регулярної суттєвої та безпосередньої підтримки військових операцій [113].

3) Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.). Конвенція забороняє вороже використання природного середовища як засіб ведення війни. Держави – учасниці Конвенції зобов'язуються не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці [114]. До засобів впливу на природне середовище належать такі засоби, які слугують змінам – шляхом навмисного управління природними процесами — динаміки, складу або структури землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, або космічного простору. Використання засобів впливу на природне середовище забороняється за наявності трьох умов одночасно, а саме – якщо таке використання: є ворожим; призводить до руйнувань, завдання збитків або заподіяння шкоди іншій державі-учасниці; має широкі, довгострокові або серйозні наслідки. Так, наслідки вважаються: 1) широкими, коли вони

охоплюють простір площею в кількості квадратних кілометрів; 2) довгостроковими, коли вони тривають протягом кількох місяців або однієї пори року; 3) серйозними, коли вони призводять до серйозних або відчутних порушень чи завдають серйозної або відчутної шкоди здоров'ю людини, природним та економічними ресурсами, іншим багатствам [11]. Положення Конвенції застосовуються і в тому випадку, коли збройний конфлікт як такий відсутній. При цьому винною буде вважатися як нападаюча сторона, яка застосувала заборонену технологію, так і сторона, що захищалася, яка також застосувала таку технологію. Конвенція не забороняє використання засобів впливу на навколишнє середовище для мирних цілей (наприклад, з метою боротьби зі зміною клімату або з руйнуванням озонового шару). Проте в міжнародному договірному праві відсутні конкретні уніфіковані норми, що регулюють таке використання[11].

4) Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (1997 р.) в ст. 5 зазначає [115]: якщо держава-учасниця вважає, що не зможе знищити або забезпечити знищення всіх протипіхотних мін у певні терміни, вона може звернутися до наради держав-учасниць або конференції з розгляду дії Конвенції з проханням збільшити проміжок часу, встановлений для повного знищення таких протипіхотних мін, на строк до десяти років. При цьому в проханні слід детально викласти підстави для пропонованого продовження, включаючи опис гуманітарних, соціальних, економічних та екологічних наслідків. Крім того, кожна держава-учасниця зобов'язана надати Генеральному секретарю ООН інформацію про стан програм, пов'язаних зі знищенням протипіхотних мін, включаючи докладні дані про методи, які будуть використані з метою здійснення процесу знищення, місце розташування всіх об'єктів, де буде здійснюватися знищення, і застосовані норми безпеки та екологічні норми, яких необхідно буде дотримуватися[115].

До міжнародних природоохоронних угоди та рекомендаційних актів в даній сфері можна віднести [11]:

а) Порядок денний на XXI століття делегував Другому комітету Генеральної Асамблеї ООН повноваження щодо вжиття заходів із захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів, при цьому беручи до уваги спеціальні повноваження та особливу роль у цьому процесі Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

б) Стокгольмська декларація 1972 р. у принципі 26 проголосила, що людина і оточуюче її середовище повинні бути позбавлені від наслідків застосування ядерної та інших видів зброї масового знищення [46].

в) Декларація Ріо 1992 р. у принципі 24 проголосила, що війна неминуче здійснює руйнівний вплив на процес сталого розвитку. Тому держави повинні поважати міжнародне право, забезпечуючи захист навколишнього середовища при виникненні збройних конфліктів [48].

г) Всесвітня хартія природи 1982 р. закликає утримуватися від дій, що завдають шкоди природі [47].

д) Конвенція ООН з морського права 1982 р. у ст. 88 зазначає: відкрите море має резервуватися для мирних цілей, що фактично означає заборону на будь-яку військову діяльність у відкритому морі. Військова діяльність у мирний час, наприклад, випробування зброї, забруднення в результаті застосування військової техніки, зараження навколишнього середовища навколо військових баз, також є джерелом деградації екосистем, однак така діяльність, як правило, виведена зі сфери дії міжнародних природоохоронних угод [25].

Спеціальних законодавчих актів щодо попередження використання військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище шляхом заборони умисного управління природними процесами, в Україні не ухвалювалося. Проте Україна прийняла низку законодавчих актів, що встановлюють засади попередження впливу на навколишнє природне середовище.

Низка законів регулює окремі питання попередження будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище шляхом

заборони умисного управління природними процесами. Так, з метою запобігання використанню ядерних матеріалів, обладнання та технологій у воєнних цілях створюється державна система гарантій, що включає комплекс технічних та організаційних заходів і застосовується щодо всього ядерного матеріалу, який використовується в мирних цілях у межах території України, під її юрисдикцією або знаходиться під її контролем (ст. 67 Закону України "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку" [116]).

Додержання вимог екологічної безпеки, встановлені для розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації об'єктів щодо обмеження негативного впливу на навколишнє природне середовище хімічних, фізичних і біологічних факторів, а також інші вимоги, передбачені законодавством України, повною мірою поширюються на військові та оборонні об'єкти, а також об'єкти органів внутрішніх справ та державної безпеки (ст. 58 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища"[51]). Законодавство України передбачає не лише вимогу з дотримання вимог екологічної безпеки, але вказує на те, що жодні надзвичайні обставини, накази чи розпорядження командирів і начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій щодо навколишнього середовища (ст. 1 Закону України "Про Збройні Сили України"[117]).

В Україні передбачена і кримінальна відповідальність за екологічні злочини. Така відповідальність встановлена у Розділі VIII "Злочини проти довкілля" Кримінального кодексу України [100]. Також передбачена кримінальна відповідальність за вчинення екоциду – масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Крім того встановлена кримінальна відповідальність за вчинення з метою ослаблення держави дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій [100].

4.8 Запобігання і ліквідація надзвичайних ситуацій

Основні пріоритети державної політики у сфері цивільного захисту зосереджені на забезпеченні безпеки життєдіяльності населення та реагуванні на надзвичайні ситуації містяться в Конституції України та в нещодавно введеному в дію Кодексу цивільного захисту від 2.10.2012 № 5403-VI [44].

До основних нормативно-правових актів, які діють в даній сфері належить також Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13.07.2000 [118].

Правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації передбачає умови для оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації і спрямований на запобігання людським і матеріальним втратам, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації (ст. 8 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації») [118]. Правові норми, що забезпечують правовий режим зон надзвичайної екологічної ситуації, містяться в більш як 200 нормативно-правових актах різного рівня та юридичної сили – в Конституції та законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, актах центральних органів виконавчої влади. При цьому найбільша регулююча роль і питома вага у відповідній сфері належить нормативно-правовим актам Кабінету Міністрів України.

Серед міжнародних багатосторонніх договорів у відповідній сфері важливе значення мають Конвенція про ядерну безпеку (1994 р.) [119], Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію (1986 р.) [35], Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії чи радіаційної аварійної ситуації (1986 р.) [36], Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 р.) [34], Конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів з внесеними до неї поправками (1994 р.) [26] та інші.

Разом з тим доцільно, насамперед, вести мову про заходи, спрямовані на недопущення, попередження самого виникнення надзвичайної екологічної ситуації. В такому разі система державно-правових заходів у системі відносин регулювання надзвичайних екологічних ситуацій охоплює три групи заходів:

- заходи запобігання виникненню надзвичайної екологічної ситуації;
- заходи реагування на надзвичайну екологічну ситуацію;
- заходи ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

Зміст даних понять розкривається в законодавстві стосовно загальної категорії «надзвичайної ситуації» і може бути застосовний щодо надзвичайної екологічної ситуації.

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій – підготовка і реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію техногенного та природного характеру або пом'якшення її можливих наслідків (ст. 1 Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»[120], п. 2 Положення про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3.08.1998 р[121]).

Реагування на надзвичайні ситуації – скоординовані дії підрозділів єдиної державної системи щодо реалізації планів локалізації та ліквідації аварій (катастрофи), уточнених умов конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру, з метою надання невідкладної допомоги потерпілим,

усунення загрози життю та здоров'ю людей,
атакож рятувальникамуразінеобхідності (ст. 1
Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» [120], п. 2
Положення про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3.08.1998 р.) [121].

Ліквідація надзвичайних ситуацій – проведення комплексу заходів, які охоплюють аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, що здійснюються у разі виникнення надзвичайних ситуацій і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, атакож на локалізацію зони надзвичайних ситуацій [120].

Запобігання виникненню надзвичайних екологічних ситуацій передбачає здійснення комплексу заходів стосовно об'єктів та діяльності, що можуть спричинити виникнення надзвичайної екологічної ситуації, є потенційно небезпечними.

Основні вимоги до таких об'єктів пред'являються Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», Законом України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» атакож спеціальним екологічним законодавством.

Реагування на надзвичайну екологічну ситуацію передбачає насамперед належний механізм інформування та оповіщення, що, як закріплює ст. 8 Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», є основним принципом та головним і невід'ємним елементом усієї системи заходів такого захисту [120]. Запровадження правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації передбачає здійснення комплексу заходів, як, наприклад, встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду; обмеження руху транспортних засобів і проведення їх огляду з метою необхідної їх обробки, тимчасової затримки в разі виявлення можливого небезпечного їх впливу на

життя і здоров'я людей або загрози погіршення екологічної ситуації; посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення; встановлення обмежень чи заборони на проведення масових заходів, у тому числі у разі загострення епідеміологічної обстановки, крім заходів, заборона та проведення яких встановлюється судом; відселення людей з місць, небезпечних для їх проживання, з обов'язковим наданням їм жилих приміщень для постійного або тимчасового проживання; встановлення тимчасової заборони на будівництво нових і розширення діючих підприємств та інших об'єктів, діяльність яких не пов'язана з ліквідацією надзвичайної екологічної ситуації або із забезпеченням життєдіяльності населення; встановлення карантину та здійснення інших обов'язкових санітарно-протиепідемічних заходів та інші (ст. 10 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації») [118]. Загальна система заходів захисту населення та територій у випадку надзвичайних ситуацій закріплена розділом II Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» [121].

Єдина державна система складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем і має чотири рівні – загальнодержавний, регіональний, місцевий та об'єктовий.

Кожний рівень єдиної державної системи має координуючі та постійні органи управління щодо розв'язання завдань у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від їх наслідків, систему повсякденного управління, сили і засоби, резерви матеріальних та фінансових ресурсів, системи зв'язку та інформаційного забезпечення.

Координуючими органами єдиної державної системи є [121]:

- на загальнодержавному рівні:
  - Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;
  - Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення;

- В окремих випадках для ліквідації надзвичайної ситуації та її наслідків рішенням Кабінету Міністрів України утворюється спеціальна Урядова комісія;
- на регіональному рівні – комісії Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;
- на місцевому рівні – комісії районних державних адміністрацій і виконавчих органів рад з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;
- на об'єктовому рівні – комісії з питань надзвичайних ситуацій об'єкта.

ВИСНОВКИ

Стрімкий технічний розвиток, швидкі темпи світової індустріалізації, виснаження мінеральних ресурсів, потрапляння в природне середовища забруднюючих речовин – усе це призвело до наявних проблем екологічного характеру, які потребують невідкладного вирішення.

З кожним днем господарська діяльність людини, набуваючи все більш глобальний характер, починає робити дуже суттєвий вплив на процеси, що відбуваються в біосфері. Людство істотно змінило хід цілого ряду процесів у біосфері, у тому числі біохімічного кругообігу і міграції ряду елементів. Сучасна екологічна ситуація в світі характеризується різким погіршенням якості навколишнього середовища, а причина цього – глобальні екологічні проблеми, які є наслідком як антропогенної діяльності, так і надзвичайних ситуацій техногенного й природного походжень. Тенденція зростання кількості надзвичайних ситуацій, воєних конфліктів різних масштабів, важкість їх наслідків змушують розглядати їх як серйозну загрозу безпеці окремої людини, суспільству та навколишньому середовищу, а також стабільності розвитку економіки країни.

В результаті вищезазначених факторів людство зіткнулося з такими глобальними проблемами як втрата біорізноманіття, забруднення атмосфери і водного середовища, зменшення запасів питної води, спустелення, ерозія ґрунтів, озонові діри, кислотні дощі, радіоактивне забруднення довкілля, нагромадження відходів, руйнування історичних пам'яток.

Ці проблеми актуальні для всіх країн світу, оскільки вирішення їх на національному рівні не може бути ефективним. Ось чому збереження довкілля – це головне завдання міжнародного суспільства. Саме тому була створена така галузь міжнародного права як міжнародне право навколишнього середовища, яка містить в собі міжнародні принципи і норми,

за допомогою яких регулюються суспільні відносини між суб'єктами в сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Незважаючи на те, що міжнародне екологічне право є досить молодого галуззю, вона має розвинуту систему джерел. У сучасний період міжнародне право навколишнього середовища складається з низки різноманітних за своїм характером міжнародно-правових документів. Це в першу чергу міжнародні договори, як комплексні, що спрямовані на охорону навколишнього середовища в цілому, так і по ресурсні, які спрямовані на охорону окремих видів природних об'єктів.

Метою міжнародного права навколишнього середовища є регулювання людської діяльності за допомогою юридичних інструментів шляхом встановлення взаємних прав і обов'язків держав і інших об'єктів міжнародних відносин у сфері взаємовідносин суспільства з навколишнім природним середовищем, а також забезпечення екологічної безпеки в інтересах теперішнього і майбутніх поколінь.

Україна бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони навколишнього природного середовища на державному і громадському рівнях відповідно до законодавства України та міжнародного права. Україна є стороною близько 70 міжнародно-правових актів глобального, регіонального та двостороннього характеру. Вона брала активну участь у розробці Орхунської конвенції, Протоколу про важкі метали до Конвенції про транскордонне забруднення на великі відстані, Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття 1992 р., Протоколу про скорочення викидів азоту, легких органічних сполук.

Нормативно-правова база України у сфері зміни клімату та реалізації вимог Рамкової конвенції є недостатньою та представлена лише підзаконними нормативними актами, які в основному регулюють вузьке коло питань.

В українському водному законодавстві незакріплені й досі основні принципи та механізми впровадження Водної конвенції. Україна багато років є стороною Конвенції Еспо, проте так і не імплементувала її положень.

Істотних капіталовкладень у збереження біологічного різноманіття з часу ратифікації Конвенції про збереження біорізноманіття Україною не відбувалося, фінансування відповідних програм постійно здійснюється за залишковим принципом.

Отже, в Україні після приєднання до різних Конвенцій в сфері охорони навколишнього середовища, було ухвалено низку нормативно-правових актів стосовно збереження довкілля, але нажаль відсутній належний механізм їх реалізації.

Подальша діяльність України щодо реалізації глобальної екологічної політики полягає у розширенні співпраці з міжнародними організаціями в сфері охорони довкілля; вдосконаленні екологічного законодавства, приведення його до норм міжнародного права; участі в екологічних програмах щодо забезпечення радіаційної безпеки та раціонального використання природних ресурсів; розвитку екотуризму та залученні урядових і неурядових організацій з метою вирішення екологічних проблем на національному і міждержавному рівнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васюкова Г.Т., Грошева О.І. Екологія: підручник для студ. вищих навчальних закладів. Київ: Кондор, 2009 р. 524 с.
2. Білявський Г.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології. Київ: Либідь, 1995. 368 с.
3. Жирицкий А.К., Меркушин В.И. Новиков Р.А. Глобальные экологические проблемы. – Москва: Мысль, 1988. 302 с.
4. Білявський Г.О. Основи екології: Підручник.- 2-ге вид. / Г.О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. Київ :Либідь, 2005. 408 с.
5. Олійник Я.Б., Федорищак Р.Л., Шищенко П.Т. Загальне землезнавство. Київ: Знання-Прес, 2003. 247 с.
6. Байсарович І.М., Коржнев М.М. Базові поняття екологічної геології . Київ: „Обрії”, 2008. 124 с.
7. Желібо Є. П., Заверуха Н.М. Безпека життєдіяльності; за ред. Є.П. Желібо і В.М.Пічі. Київ: «Каравела», 2001. 320 с.
8. Григорьев А.А., Кондратьев К.Я. Природные и антропогенные экологические катастрофы: Классификация и основные характеристики/ Исследование Земли из космоса, 2000. С 72-82.
9. Екологічний український форум. «Найбільші розливи нафти в історії людства» // Екологічні катастрофи. Екологія: електронна версія - 2012. №1. URL: <http://ekovita.org.ua/viewtopic.php?t=26> (дата звернення: 17.12.2016).
10. Європейська Комісія Програма ООН з навколишнього середовища - листопад 2008 р «Оцінка потреб України в післяаварійний період. Розлив нафтопродуктів у Керченській протоці в листопаді 2007 р.», URL: http://postconflict.unep.ch/publications/ukraine_pdna_es_UKR.pd (дата звернення: 17.12.2016).

11. Задорожній О.В, Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища. Київ: Видавничий дім «Промені», 2010. 510 с.
12. Буткевич В.Г. Міжнародне право: Основні галузі. Київ: Либідь, 2004. 816с.
13. Медведєва М.О. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно правові дослідження» / Міжнародне право навколишнього середовища як галузь сучасного міжнародного права : електрон. версія журн. 2009, №2, URL:<https://idpprint.files.wordpress.com/2015/01/ppd-2009-2.pdf>(дата звернення: 17.12.2016).
14. Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко. Міжнародне право. Київ: «Знання», 2012. 224с.
15. Садовенко А., Масловська Л., Тимочко Т., Серєда В. Сталий розвиток суспільства; навчальний посібник 2 вид. Київ, 2011. 392 с.
16. Ю. С. Шемшученко. Екологічне право України; Академічний курс. Київ: ТОВ «Юридична думка», 2005. 848 с.
17. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН: Міжнародний документ від 26.06.1945 №995_010// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 18.12.2016).
18. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва у Європі: Міжнародний документ, акт від 01.08.1975 № 994_055// База даних «Законодавство України» / ВР України., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_055 (дата звернення: 18.12.2016).
19. Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою: Міжнародний документ, договір від 05.08.1963 №995_376 // База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_376 (дата звернення: 18.12.2016).

20. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї: Міжнародний документ від 01.07.1968 № 995_098// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_098 (дата звернення: 18.12.2016).

21. Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення: Міжнародний документ від 11.02.1971 № 995_385// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/995_385 (дата звернення: 18.12.16).

22. Базельська конвенція про контроль за транскордонним переміщенням небезпечних відходів та їх використанням: Міжнародний документ від 22.03.1989 № 995-022// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_022 (дата звернення: 18.12.16).

23. Конвенція про охорону біологічного різноманіття: Міжнародний документ від 05.06.1992 № 995_030// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (дата звернення: 19.12.2016).

24. Конвенція про доступ до екологічної інформації та участі громадськості у прийнятті рішень у сфері навколишнього середовища: Міжнародний документ від 25.06.1998 № 994_015// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_015 (дата звернення: 19.12.2016).

25. Конвенція з морського права: Міжнародний документ від 10.12.1982 № 995_057// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (дата звернення: 19.12.2016).

26. Конвенція про попередження забруднення моря викидами відходів і інших матеріалів: Міжнародний документ від 29.12.1972 №

995_127// База даних «Законодавство України» / ООН.,
URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_127 (дата звернення: 20.12.2016).

27. Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден:
Міжнародний документ від 26.09.1997 № 896_009// База даних
«Законодавство України» / ООН.,
URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896_009 (дата звернення: 20.12.2016).

28. Конвенція про охорону дикої флори і фауни: Міжнародний
документ від 19.09.1979 № 995_032// База даних «Законодавство України» /
ООН., URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_032 (дата звернення:
20.12.2016).

29. Конвенція про міжнародну торгівлю видами флори і фауни, які
перебувають під загрозою зникнення: Міжнародний документ від
03.03.1973р. № 995-129 // База даних «Законодавство України» / ООН.,
URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_129 (дата звернення: 20.12.2016)

30. Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин:
Міжнародний документ від 23.06.1979 № 995_136// База даних
«Законодавство України» / ООН.,
URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_136 (дата звернення: 21.12.2016).

31. Конвенція про транскордоннезабруднення повітряна великі
відстані: Міжнародний документ від 13.11.1979 № 995_223// База даних
«Законодавство України» / ООН., URL:
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_223 (дата звернення: 21.12.2016).

32. Віденська конвенція про охорону озонового шару:
Міжнародний документ від 22.03.1985 р. №995-088 // База даних
«Законодавство України» / ООН., URL:
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_088(дата звернення: 21.12.2016).

33. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату: Міжнародний
документ від 09.05.1992 № 995_044// База даних «Законодавство України» /

ООН., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_044 (дата звернення: 22.12.2016).

34. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу: Міжнародний документ від 26.10.1979 №995_024// База даних «Законодавство України» / МАГАТЕ., URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_024 (дата звернення: 22.12.2016).

35. Конвенція про оперативні повідомлення про ядерні аварії: Міжнародний документ від 26.09.1986 № 995_026// База даних «Законодавство України» / МАГАТЕ., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_026 (дата звернення: 25.12.2016).

36. Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації: Міжнародний документ від 26.09.1986 № 995_027// База даних «Законодавство України» / МАГАТЕ., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_027 (дата звернення: 25.12.2016).

37. Директива Парламенту та Ради ЄС: Міжнародний документ від 20.12.1994 № 94/62/ЄС// База даних «Законодавство України» / ЄС., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b05 (дата звернення: 27.12.2016).

38. Директива Парламенту та Ради ЄС: Міжнародний документ від 23.03.1994 № 94/12/ЄС// База даних «Законодавство України» / ЄС., URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_436 (дата звернення: 27.12.2016).

39. Декларації про принципи ООН: Міжнародний документ від 24.10.1970 № 995_569// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569 (дата звернення: 28.12.2016).

40. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право: Підручник Харків: Одісей, 2008. 704 с.

41. Декларації ООН про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про захист їх незалежності та суверенітету: Міжнародний документ від 21.12.1965 № 995_818// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_818 (дата звернення: 28.12.2016).

42. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948 № 995_015// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 30.12.2016).

43. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 № 995_043// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 02.01.2017).

44. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.01.2017).

45. Декларація про посилення ефективності принципу відмови від загрози силою або її застосування в міжнародних відносинах: Міжнародний документ від 18.11.1987 № 995_571// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_571 (дата звернення: 03.01.2017).

46. Стокгольмська Декларація (Щодо питань навколишнього середовища): Міжнародний документ від 16.06.1972 № 995_454// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_454 (дата звернення: 03.01.2017).

47. Всесвітня Хартія природи: Міжнародний документ від 01.01.1982 № 995_453// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_453 (дата звернення: 03.01.2017).

48. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку: Міжнародний документ від 14.06.1992 № 995_455// База даних «Законодавство України» / ООН., URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_455 (дата звернення: 03.01.2017).

49. О. М. Шуміло. Екологічне право України. Особлива частина : навч. посіб. / О. М. Шуміло, І. В. Бригадир, В. А. Зуєв та ін.; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2014. 386 с.

50. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Закон від 06.07.1999 № 832-XIV// База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832-14> (дата звернення: 04.01.2017).

51. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон від 25.06.1991 № 1264-XII// База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 04.01.2017).

52. Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Закон від 29.10.1996 р. № 435/96-ВР// База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 04.01.2017).

53. Про Міжвідомчу комісію із забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Постанова КМУ від 14 квітня 1999 року №583// База даних «Законодавство України» / КМУ України, URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/583-99-%D0%BF> (дата звернення: 04.01.2017).

54. Про Положення про Державне агентство екологічних інвестицій України: Указ від 13.04.2011 № 455/2011// База даних «Законодавство України» / Президент України, URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/455/2011> (дата звернення: 04.01.2017).

55. Про регулювання та управління викидами та абсорбцією поглиначами парникових газів: Проект Закону України від 01.07.2009 р. № 4750// База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35712 (дата звернення: 05.01.2017).

56. Про екологічний ринок України: Проект Закону України від 25.09.2009 №5166// База даних «Законодавство України» / ВР України,

URL:http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JF3ZI00A.html (дата звернення: 04.01.2017).

57. Про парникові гази: Проект Закону України від 09.12.2009 № 5425// База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JF46P00A.html (дата звернення: 04.01.2017).

58. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Міжнародний документ від 11.12.1997 № 995_801// База даних «Законодавство України» / ООН, URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_801 (дата звернення: 04.01.2017).

59. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну: Закон від 04.02.2004 № 1430-IV// База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1430-15> (дата звернення: 04.01.2017).

60. Національний план заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Розпорядження КМУ від 18.08.2005 № 346-р// База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/346-2005-%D1%80> (дата звернення: 05.01.2017).

61. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля. Львів. 2009. 203 с.

62. Порядок функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар: Постанова КМУ від 21.04.2006 № 554// База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2006-%D0%BF> (дата звернення: 05.01.2017).

63. Про порядок розгляду, схвалення та реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій у період дії зобов'язань сторонами

Київського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Постанова КМУ від 22.02.2008 № 221-2008-п// База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/221-2008-%D0%BF> (дата звернення: 05.01.2017).

64. Про формування і ведення Національного електронного реєстру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів: Постанова КМУ від 28 травня 2008 року № 504// База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/504-2008-%D0%BF> (дата звернення: 08.01.2017).

65. Про затвердження Програми поетапного припинення використання етилованого бензину в Україні: Постанова КМУ від 01.10.1999 № 1825// База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1825-99-%D0%BF> (дата звернення: 08.01.2017).

66. Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину: Закон від 15.11.2001 року №2786-III// База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2786-14> (дата звернення: 08.01.2017).

67. Про затвердження Концепції зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря: Постанова КМУ від 21 серпня 2000 р. № 1291//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1291-2000-%D0%BF> (дата звернення: 08.01.2017).

68. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які призводять до підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону: Розпорядження КМУ від 15.08.2003 року № 610-р//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/610-2003-%D1%80> (дата звернення: 08.01.2017).

69. Про Державну програму науковотехнічного переоснащення системи гідрометеорологічних спостережень та базової мережі спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища: Постанова КМУ від 29.05.1996 № 579 //База даних «Законодавство України» / КМУ, URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/579-96-%D0%BF> (дата звернення: 08.01.2017).

70. Про охорону атмосферного повітря: Закон від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2707-12> (дата звернення: 08.01.2017).

71. Протокол «Про обмеження викидівокислів азоту або їх транскордонних потоків до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення»: Міжнародний документ від 01.11.1988 № 995_139//База даних «Законодавство України» / ООН, URL:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_139 (дата звернення: 08.01.2017).

72. Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою: Міжнародний документ від 17.12.93 № 995_049//База даних «Законодавство України» / ООН, URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_049 (дата звернення: 08.01.2017).

73. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон від 23.05.1995 року № 176/95-ВР//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.01.2017).

74. Про затвердження Положення про систему управління безпекою судноплавства на морському і річковому транспорті: Наказ від 20.11.2003 року № 904//База даних «Законодавство України» / Мінтранс України, URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1193-03>(дата звернення: 10.01.2017).

75. Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення: Постанова КМУ від 29.02.1996 № 269 //База даних «Законодавство України» / ВР

України, URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/269-96-%D0%BF> (дата звернення: 10.01.2017).

76. Конвенції про захист Чорного моря від забруднення (Бухарестська конвенція): Міжнародний документ від 21.04.1992 № 995_065//База даних «Законодавство України» / ООН, URL:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_065 (дата звернення: 10.01.2017).

77. Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів: Постанова КМУ від 10.07.1998 р. № 1057 //База даних «Законодавство України» / КМУ, URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-98-%D0%BF> (дата звернення: 10.01.2017).

78. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки: Закон від 21.09.2000 року № 1989-III//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1989-14> (дата звернення: 10.01.2017).

79. Про затвердження загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів: Закон від 22.03.2001 № 2333-III//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2333-14> (дата звернення: 10.01.2017).

80. Водний кодекс України: Закон від 06.06.1995 року № 213/95-ВР//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.01.2017).

81. Про затвердження Правил технічної експлуатації портових гідротехнічних споруд: Наказ від 27.05.2005 р., № 257//База даних «Законодавство України» / Мінтрансзв'язку України, URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1191-05> (дата звернення: 12.01.2017).

82. Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення: Постанова

КМУ від 29.02.1996 № 269//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/269-96-%D0%BF>(дата звернення: 12.01.2017).

83. Прозатвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків,заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України: Постанова КМУ від 03.07.1995 № 484//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/484-95-%D0%BF> (дата звернення: 12.01.2017).

84. Про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України: Положення від 26.10. 1995 року № 116//База даних «Законодавство України» / Мінекобезпеки України, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0478-95> (дата звернення: 12.01.2017).

85. Про Концепцію збереження біологічного різноманіття: Постаова КМУ від 12.05.1997 № 439//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF>(дата звернення: 12.01.2017).

86. Про приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття: Закон від 12.09.2002 р. № 152-15//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/152-15> (дата звернення: 12.01.2017).

87. Про державну систему біобезпеки при створенні, виробленні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон від 31.05. 2007 року №1103-V//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1103-v> (дата звернення: 12.01.2017).

88. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (Конвенція CITES):

Міжнародний документ від від 03.03.1973 № 995-129 //База даних «Законодавство України» / ООН, URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_129 (дата звернення: 12.01.2017).

89. Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з її приєднанням до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення: Постанова КМУ від 13.12.2000 р. № 1822//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1822-2000-%D0%BF> (дата звернення: 12.01.2017).

90. Про затвердження Порядок видачі дозволів на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори: Постанова КМУ від 25.07.2007 року № 953//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/953-2007-%D0%BF>(дата звернення: 12.01.2017).

91. Про тваринний світ: Закон від 13.12. 2001 року № 2894-III//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (дата звернення: 12.01.2017).

92. Конвенція про водно-болотні угіддя: Міжнародний документ від 02.02.1971 № 995_031//База даних «Законодавство України» / ООН, URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_031 (дата звернення: 13.01.2017).

93. Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення: Постанова КМУ від 23.11.1995 № 935//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/935-95-%D0%BF> (дата звернення: 13.01.2017).

94. Про Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення: Постанова КМУ від 29 серпня 2002 року № 1287//База даних «Законодавство України» / КМУ,URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1287-2002-%D0%BF>(дата звернення: 13.01.2017).

95. Про природно-заповідний фонд: Закон від 16.06.1992 № 2456-XII//База даних «Законодавство України» / ВР України,URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>(дата звернення: 13.01.2017).

96. Про рослинний світ: Закон від 09.04.1999 № 591-14 //База даних «Законодавство України» / ВР України,URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/591-14>(дата звернення: 13.01.2017).

97. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини: Міжнародний документ від 16.11.1972 № 995_089//База даних «Законодавство України» / ООН,URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 13.01.2017).

98. Про охорону культурної спадщини: Закон від 08.06.2000 року № 1805-III//База даних «Законодавство України» / ВР України,URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>(дата звернення: 13.01.2017).

99. Про охорону археологічної спадщини: Закон від 18 березня 2004 року № 1626-IV//База даних «Законодавство України» / ВР України,URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> (дата звернення: 15.01.2017).

100. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04. 2001 року № 2341-III //База даних «Законодавство України» / ВР України,URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/2341-14>(дата звернення: 15.01.2017).

101. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 07.12.1984 року № 8073 – X//База даних «Законодавство України» / ВР України,URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/80731-10>(дата звернення: 15.01.2017).

102. Протокол про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику: Міжнародний документ від 04.10.1991 № 995_645//База даних «Законодавство України» / ООН,URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_645(дата звернення: 15.01.2017).

103. Договір про Антарктику: Міжнародний документ від 01.12.1959 № 995_224//База даних «Законодавство України» / ООН,URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_224(дата звернення: 17.01.2017).

104. Про приєднання України до Договору про Антарктику 1959 року: Постанова від 01.12.1959 № 995-224//База даних «Законодавство України» / ВР України,URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2609-12>(дата звернення: 17.01.2017).

105. Про затвердження Державної програми досліджень України в Антарктиці: Постанова КМУ від 04.07.1996 року № 719//База даних «Законодавство України» / КМУ,URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-96-%D0%BF>(дата звернення: 17.01.2017).

106. Про проведення наукових досліджень в Антарктиці: Постанова КМУ від 11.12.1996 року № 1483//База даних «Законодавство України» / КМУ,URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1483-96-%D0%BF>(дата звернення: 17.01.2017).

107. Про Державну програму проведення досліджень в Антарктиці на 2002-2010 роки: Розпорядження КМУ від 13.09.2001 № 422-р//База даних «Законодавство України» / КМУ,URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422-2001-%D1%80> (дата звернення: 17.01.2017).

108. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики: Міжнародний документ від 20.05.1980 № 995_045//База даних «Законодавство України» / ООН,URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_045 (дата звернення: 20.01.2017).

109. Про заходи щодо збереження морських живих ресурсів Антарктики: Постанова КМУ від 26.09.2002 року № 1420//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1420-2002-%D0%BF>(дата звернення: 20.01.2017).

110. Про Державний комітет рибного господарства України: Постанова КМУ від 2 листопада 2006 № 1523//База даних «Законодавство України» / КМУ, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/42-2007-%D0%BF>(дата звернення: 20.01.2017).

111. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни: Міжнародний документ від 18.10.1907 № 995_222//База даних «Законодавство України» / ООН, URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_222(дата звернення: 20.01.2017).

112. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: Міжнародний документ від 12.08.1949 № 995_154//База даних «Законодавство України» / ООН, URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154(дата звернення: 20.01.2017).

113. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів: Міжнародний документ від 08.06.1977 № 995_199//База даних «Законодавство України» / ООН, URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 20.01.2017).

114. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище: Міжнародний документ від 18.05.1977, № 995_258//База даних «Законодавство України» / ООН, URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_258(дата звернення: 20.01.2017).

115. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення: Міжнародний документ від 18.09.1997 № 995_379//База даних «Законодавство України» / ООН, URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_379 (дата звернення: 24.01.2017).

116. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон від 08.02.1995 року № 39/95-ВР//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.01.2017).

117. Про Збройні Сили України: Закон від 06.12.1991 року № 1934-ХІІ//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 24.01.2017).

118. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон від 13.07.2000. № 1908//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1908-14> (дата звернення: 24.01.2017).

119. Конвенція про ядерну безпеку: Міжнародний документ від 17.06.1994 № 995_023//База даних «Законодавство України» / ООН, URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_023 (дата звернення: 24.01.2017).

120. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Закон від 3.08.1998 р. № 1809//База даних «Законодавство України» / ВР України, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1809-14> (дата звернення: 24.01.2017).

121. Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру: Постанова КМУ від 3 серпня 1998 р. № 1198//База даних «Законодавство України» /

КМУ, URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1198-98-%D0%BF>(дата звернення: 24.01.2017).